

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ДЗВО «УНІВЕРСИТЕТ МЕНЕДЖМЕНТУ ОСВІТИ»
БІЛОЦЕРКІВСЬКИЙ ІНСТИТУТ НЕПЕРЕРВНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ
Кафедра педагогіки, психології та менеджменту

ДОПУЩЕНО ДО ЗАХИСТУ

завідувачка кафедри ТП та М

Юлія ГЕРАСИМЕНКО

« 12 » _____ 2025 р.

**«ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ КОНФОРМНОЇ ПОВЕДІНКИ
ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ»**

**Кваліфікаційна робота
на здобуття освітнього ступеня «магістр»**

Галузь знань: 05 Соціальні та поведінкові науки

Спеціальність: 053 Психологія

Освітньо-професійна програма «Психологія»

Здобувачка вищої освіти

групи ПС-23-13-зМ

ШЕВЧЕНКО Оксана Михайлівна

Науковий керівник:

доктор психологічних наук,

професорка

ПАВЛИК Наталія Василівна

Біла Церква 2025

Протокол аналізу звіту подібності

Заявляю, що я ознайомився (-лась) з Повним звітом подібності, який був згенерований Системою виявлення і запобігання щодо роботи:

Автор: Шевченко Оксана Михайлівна, ПС-23-13-ЗМ

Назва: Психологічні особливості конформної поведінки здобувачів освіти

Керівник: Павлик Наталія Василівна

Підрозділ: кафедра педагогіки, психології та менеджменту

Коефіцієнт подібності 1: 28.5%

Мікропробіли: 68

Заміна букв: 1

Інтервали: 0

Після аналізу Звіту подібності констатую наступне:

☒ Запозичення, виявлені в роботі є законними і не є плагіатом. Рівень подібності не перевищує допустимої межі. Таким чином робота незалежна і приймається.

☐ Запозичення не є плагіатом, але перевищено граничне значення рівня подібностей. Таким чином робота повертається на доопрацювання.

☐ Виявлено запозичення і плагіат або навмисні текстові спотворення (маніпуляції), як передбачувані спроби укриття плагіату, які роблять роботу невідповідною вимогам законодавства (Ст. 26. ЗУ Про фахову передвищу освіту, пункт 3.1, Ст. 42. ЗУ Про освіту) та вимог НАЗЯВО (Критерій 5), а також кодексу етики і процедур. Таким чином робота не приймається.

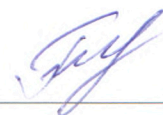
Висновок:

Кваліфікаційна робота Шевченко О.М. має достатній рівень оригінальності авторського тексту, містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і тезисів інших авторів мають посилання на відповідні джерела.

Дата *06.05.2025р.*

Відповідальний за антиплагіатну технічну експертизу у Білоцерківському інституті неперервної професійної освіти
ДЗВО «Університет менеджменту освіти»
НАПН України:

Підпис

БІЛОЦЕРКІВСЬКИЙ ІНСТИТУТ НЕПЕРЕРВНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ
ОСВІТИ

Кафедра педагогіки, психології та менеджменту

Рівень вищої освіти магістр

Спеціальність 053 Психологія

Освітня програма Психологія

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувачка кафедри

д.е.н., доцентка

Герасименко Ю.С.

 3 «серпня» 2025 року

ЗАВДАННЯ

НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ ЗДОБУВАЧЕВІ ОСВІТИ

Шевченко Оксані Михайлівні

1. Тема роботи: Психологічні особливості конформної поведінки здобувачів освіти.

Керівник роботи: Павлик Наталія Василівна, докторка психологічних наук, професорка,

затверджені наказом БІНПО від «03» січня 2025 року № 01-06/03

2. Строк подання здобувачем освіти роботи «02» травня 2025р.

3. Вихідні дані до роботи: наукові праці з психології та педагогіки, що досліджують таке психологічне явище як конформізм, публікації у наукових періодичних виданнях, власні спостереження за поведінкою учасників освітнього процесу.

4. Перелік питань, які потрібно розробити:

Кваліфікаційна робота магістра складається з основної частини і додаткової. Основна частина містить такі структурні елементи: вступ,

сутність (3 розділи – теоретичний, методичний, експериментальний), загальні висновки, список використаних джерел, додатки.

Розділ 1 Теоретичні основи дослідження конформізму у підлітків, – складається з трьох підрозділів та висновків до розділу: 1.1 Поняття феномена конформізму в науково-психологічних дослідженнях; 1.2 Психологічні чинники конформної поведінки; 1.3 Психологічні особливості прояву конформізму в юнацькому віці.

Розділ 2 Емпіричне дослідження особливостей прояву конформізму в юнацькому віці, – складається з трьох підрозділів та висновків до розділу: 2.1 Модель та організаційно-методичне забезпечення дослідження феномена конформізму в юнацькому віці; 2.2 Результати дослідження особливостей розвитку конформізму в юнацькому віці; 2.3 Психологічні закономірності впливу конформізму на особистісний розвиток в юнацькому віці.

Розділ 3 Психологічні засоби профілактики й корекції конформізму в підлітковому віці, – складається з трьох підрозділів та висновків до розділу: 3.1 Позитивний та негативний аспекти конформізму; 3.2 Психологічні засоби корекції конформної поведінки старшокласників; 3.3 Оцінка результативності тренінгу.

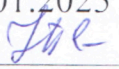
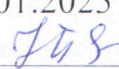
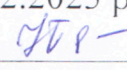
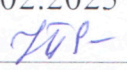
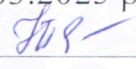
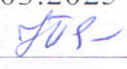
Ключові питання для роботи над дослідженням:

1) Що таке конформізм в психології: основні підходи до визначення; які психологічні чинники конформної поведінки; які існують психологічні особливості прояву конформізму в юнацькому віці.

2) Яке організаційно-методичне забезпечення дослідження феномену конформізму; які особливості розвитку конформізму у підлітків; як конформізм впливає на особистісний розвиток в юнацькому віці.

3) Які позитивні та негативні аспекти конформізму; які психологічні засоби корекції конформної поведінки існують; яка результативність тренінгу.

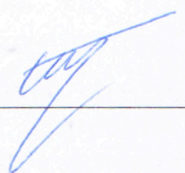
5. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада Консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
1	Павлик Н.В., докторка психологічних наук, професорка	14.01.2025 р. 	14.01.2025 р.
2	Павлик Н.В., докторка психологічних наук, професорка	16.02.2025 р. 	16.02.2025 р.
3	Павлик Н.В., докторка психологічних наук, професорка	16.03.2025 р. 	16.03.2025 р.

6. Дата видачі завдання 03.01.2025

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	Узгодження теми, складання змісту	січень	виконано
2	Вивчення літературних джерел	січень	виконано
3	Збирання матеріалу на підприємстві	січень	виконано
4	Обробка матеріалу	січень	виконано
5	Виконання розділу 1	січень	виконано
6	Виконання розділу 2	лютий	виконано
7	Виконання розділу 3	березень	виконано
8	Формулювання висновків	березень	виконано
9	Оформлення роботи, одержання відгуку та рецензії перевірка на плагіат.	квітень	виконано
10	Подання роботи на кафедру	травень	виконано

Студент О.М. ШевченкоКерівник роботи Н.В.Павлик

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ NATIONAL
ACADEMY OF PEDAGOGICAL SCIENCES OF UKRAINE ДЗВО «УНІВЕРСИТЕТ
МЕНЕДЖМЕНТУ ОСВІТИ»

SIHE «UNIVERSITY OF EDUCATIONAL MANAGEMENT» БІЛОЦЕРКІВСЬКИЙ
ІНСТИТУТ НЕПЕРЕПВНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ
BILA TSEKVA INSTITUTE OF CONTINUOUS PROFESSIONAL EDUCATION

Кафедра педагогіки, психології та менеджменту
Department of Pedagogy, Psychology and Management

ВІДГУК КЕРІВНИКА

на кваліфікаційну роботу магістрантки **«Психологічні особливості конформної поведінки здобувачів освіти»** студентки 2 курсу групи ПС-23-13-ЗМ спеціальності 053 «Психологія» освітньої програми «Психологія» **Шевченко Оксани Михайлівни**

Кваліфікаційна робота Шевченко Оксани Михайлівни присвячена актуальній темі – дослідженню особливостей прояву конформізму у старшокласників й розробці психологічних засобів профілактики й корекції конформної поведінки. Обрана тема є значущою в контексті сучасних соціальних трансформацій, оскільки питання оптимізації конформної поведінки в юнацькому віці набуває зростаючої актуальності.

У процесі виконання роботи здобувачка продемонструвала високий рівень теоретичної підготовки, глибоке розуміння сутності конформної поведінки, психологічних закономірностей впливу конформності на особистісний розвиток в юнацькому віці та володіння сучасними психологічними методами корекції. Теоретична частина роботи відзначається логічністю, системністю, грамотним використанням наукових джерел, у тому числі новітніх міжнародних досліджень з теми. Її теоретичне значення полягає у науковому обґрунтуванні психологічних особливостей прояву конформізму у юнацькому віці. Результати емпіричного дослідження вказують на значущі психологічні особливості прояву конформізму у юнаків, які залежать як від певних особистісних чинників, так і соціально-психологічних характеристик групи. На основі виявлених взаємозв'язків сформовано уявлення про певний системо-комплекс особистісних рис, що сприяють формуванню конформного типу особистості та зумовлюють схильність підлітків до конформної поведінки.

Практична частина роботи є обґрунтованою та змістовною. Магістрантка самостійно розробила та апробувала тренінговий курс для корекції конформної поведінки, провела якісний аналіз отриманих результатів та зробила обґрунтовані висновки. Практичне значення магістерської роботи визначається розробленою та апробованою програмою психологічної корекції, яку можна впроваджувати у практику шкільних психологів. Отримані результати можуть бути інтегровані у розробку інших тренінгових програм, розвивальних занять та корекційних інтервенцій для юнаків з високим рівнем конформності.

Кваліфікаційна робота Шевченко О. М. являє собою завершене самостійне наукове дослідження, має науково-практичну значущість, ознак академічного плагіату не виявлено. Згідно протоколу аналізу звіту подібності (комплекс StrikePlagiarism) коефіцієнт подібності 1: 28.5% Запозичення, виявлені в роботі є законними і не є плагіатом. Робота відповідає встановленим вимогам щодо оформлення та змісту кваліфікаційних робіт даного рівня і заслуговує на позитивну оцінку – 95/А/відмінно.

Керівник кваліфікаційної роботи магістрантки:
доктор психологічних наук, професорка кафедри
педагогіки, психології та менеджменту
Білоцерківського інституту неперервної професійної освіти

Наталія Павлик
12.05.2025 р.

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота: 92 стор, 7 рисунків, 5 таблиць, 3 додатка, 27 літературних джерела.

Мета дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні та емпіричному дослідженні особливостей прояву конформізму у старшокласників й розробці психологічних засобів профілактики й корекції конформної поведінки.

Об'єктом дослідження є конформізм особистості як феномен суспільного життя.

Предметом дослідження виступають психологічні закономірності впливу конформності на особистісний розвиток в юнацькому віці.

У дослідженні використовувалися такі методи: теоретичні (аналіз, систематизація, узагальнення теоретичного матеріалу), математично – статистичні та емпіричні (спостереження, бесіда, опитування). На різних етапах дослідження використовувались такі психодіагностичні методики: 16-факторний особистісний опитувальник Р. Кеттела адаптований для підлітків, особистісний опитувальник «Конформність - навіюваність» С.В. Клаучека та В.В. Деларю а також опитувальник, розроблений за авторською методикою для контролю ефективності тренінгу.

В роботі емпірично досліджені психологічні особливості чинників конформної поведінки. Основний науковий результат роботи полягає у наступному: існують значущі психологічні особливості прояву конформізму у старшокласників, які залежать від певних особистісних чинників та соціально--психологічних характеристик групи; обґрунтовано соціальну значущість цієї проблеми та рекомендовано тренінг як ефективний засіб корекції конформної поведінки юнаків.

Ключові слова: конформізм, конформна поведінка, конформність, нонконформізм, експеримент Аша.

ABSTRACT

Master's Thesis: 92 pages, 7 figures, 5 tables, 3 appendices, 27 references.

The aim of the research is the theoretical substantiation and empirical investigation of the specific manifestations of conformism in senior high school students and the development of psychological tools for the prevention and correction of conformist behaviour.

The object of the research is personality conformism as a phenomenon of social life.

The subject of the research is the psychological patterns of the influence of conformity on personality development in adolescence.

The following methods were used in the research: theoretical (analysis, systematization, generalization of theoretical material) and empirical (observation, interview, survey). At various stages of the research, the following psycho diagnostic methods were used: R. Cattell's 16 Personality Factors Questionnaire adapted for adolescents, the "Conformity-Suggestibility" personality questionnaire by S.V. Klauchek and V.V. Delaryu, as well as a questionnaire developed according to the author's methodology to control the effectiveness of the training.

As a result of the research: the psychological characteristics of the factors of conformist behaviour were empirically investigated. The main scientific result of the work consists of the following: there are significant psychological characteristics in the manifestation of conformism among senior high school students, which depend on certain personality factors and socio-psychological characteristics of the group; the social significance of this problem is substantiated, and training is recommended as an effective means of correcting conformist behaviour in adolescents.

Keywords: conformism, conformist behaviour, conformity, nonconformist, Asch experiment.

ЗМІСТ

ВСТУП	10
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ КОНФОРМІЗМУ У ПІДЛІТКІВ	
1.1 Поняття феномена конформізму в науково-психологічних дослідженнях	15
1.2 Психологічні чинники конформної поведінки	23
1.3 Психологічні особливості прояву конформізму в юнацькому віці	27
Висновки до розділу 1	30
РОЗДІЛ 2 ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПРОЯВУ КОНФОРМІЗМУ В ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ	
2.1 Модель та організаційно-методичне забезпечення дослідження феномена конформізму в юнацькому віці	32
2.2 Результати дослідження особливостей розвитку конформізму в юнацькому віці	35
2.3 Психологічні закономірності впливу конформізму на особистісний розвиток в юнацькому віці	42
Висновки до розділу 2	48
РОЗДІЛ 3 ПСИХОЛОГІЧНІ ЗАСОБИ ПРОФІЛАКТИКИ Й КОРЕКЦІЇ КОНФОРМІЗМУ В ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ	
3.1 Позитивний та негативний аспекти конформізму	50
3.2 Психологічні засоби корекції конформної поведінки старшокласників	52
3.3 Оцінка результативності тренінгу	61
Висновки до розділу 3	65
ВИСНОВКИ	67
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	69
ДОДАТКИ	72

ВСТУП

*«Легко переходити
на бік більшості»*

(Сенека, Моральні листи до Луцілія)

[12]

Сьогодні серед науковців посилюється інтерес до соціально-психологічних механізмів, які керують процесами, що відбуваються в суспільстві в цілому і в малій групі зокрема. До таких механізмів належить і феномен конформізму, коли інші люди пробують змінити наші цінності, переконання, сприйняття або поведінку. Більшість з нас постійно піддається атаці соціального впливу – маніпулюванню і пропаганді, що формує картину світобачення.

Конформізм є особливий феномен суспільного життя, що відрізняється від інших соціальних явищ, і постає як невід’ємна частина взаємодії індивіда та групи. Серед всіх аспектів соціальної дійсності, конформізм виділяє некритичне ставлення та сприйняття, відповідність встановленим нормам та принципам, формальність, прийняття точки зору групи, націленість на одноманітність, відмова від своєї позиції, пасивність, відсутність явного примусу і вимог, спрямованих на індивіда з боку оточуючих. Основними діючими елементами у процесі прояву конформізму виступають індивіди та групи, поведінка яких спрямована на повторення зразка дії, висловлювання, думки, запропонованого іншою стороною.

Прояви та особливості конформізму вивчали такі вчені як К. Левін, С. Аш, В. Райх, З. Фройд, Е. Фромм, Т. Адорно, Г. Маркузе та ін. Соломон Аш довів, що конформізм зумовлений індивідуально-психологічними особливостями, його статусом і роллю в групі, ситуаційними

характеристиками, а також статтю та віком. З. Фройд вивчав такі механізми формування конформізму, як насилля, залякування, національний і соціальний нарцисизм, ідентифікація з вождем або правлячими групами, сексуальне стримання тощо. Е. Фромм вважав конформізм автоматичним механізмом: людина припиняє бути самою собою, повністю засвоює той тип особистості, який їй пропонують моделі культури, стає такою, як інші, та якою її очікують побачити. Т. Адорно розглядав конформізм як шлях до перевтілення в авторитарну особистість, що є опорою фашистських режимів, Г. Маркузе запровадив у обіг конформістичний тип так званої одномірної людини, притаманний сучасному індустріальному (споживацькому) суспільству [17].

Дослідження наукової школи психології особистості та соціальної психології Київського національного університету імені Тараса Шевченка зробили значний внесок у розуміння конформізму. Лідер наукової школи Віктор Васильович Куліков (1924-2011), доктор психологічних наук, професор та його учні: О. М. Костюк, Л. В. Ковальчук, Л. М. Пономаренко, Н. В. Чепуренко займалися дослідженням психологічних механізмів конформізму, зокрема впливу групи на поведінку та прийняття рішень індивіда; вивченням факторів, що сприяють або стримують конформність, таких як особистісні характеристики, групова динаміка та культурні норми; розробили методи вимірювання конформізму та інших форм соціального впливу; аналізували конформізм в різних соціальних контекстах, таких як політика, релігія, освіта та організації. Їхні роботи допомагають нам краще зрозуміти, як люди поведуться в групах, як вони сприймають соціальний тиск та як приймають рішення.

Актуальність дослідження. Аналіз окресленої проблеми показує, що серед науковців велика увага надається питанням класифікації і визначення конформізму, але малодослідженим залишається питання визначення психологічних особливостей та чинників конформної поведінки групи підлітків та методичним аспектам навчання опору

маніпулювання у групі. На нашу думку, саме в період юнацтва молода людина проходить етап соціальної адаптації та самоствердження і досить часто зазнає суспільного впливу, вираженого спробами оточуючих змінити її установки, переконання, сприйняття або поведінку. Ми вважаємо, що рушійною силою перетворень, носієм нових знань і технологій є молодь, тому актуальним на сьогодні лишається дослідження процесу формування конформізму-нонконформізму саме в юнацькому віці. Це зумовило те, що обрана нами тема «Психологічні особливості конформної поведінки здобувачів освіти» була піддана поглибленому теоретичному та емпіричному вивченню на рівні дослідження. Ми зосередили свою увагу на проблемі виокремлення психологічних особливостей конформної поведінки учнів старших класів та встановлення типових рис й ознак конформного типу особистості. Результати нашого дослідження сприятимуть зменшенню рівня конформності молоді, допоможуть розвинути критичне мислення, впевненість у собі, рішучість приймати самостійні рішення, розвинути всі ті якості, які характеризують асертивну особистість.

Наукова новизна полягає у зіставленні нових психологічних концептуальних позицій та методики роботи з молодим поколінням.

Мета дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні та емпіричному дослідженні особливостей прояву конформізму у старшокласників й розробці психологічних засобів профілактики й корекції конформної поведінки.

Завдання дослідження:

1. Провести теоретичний аналіз наукової літератури з питання конформізму та конформної поведінки.
2. Емпірично дослідити психологічні особливості прояву конформізму у старшокласників.

3. Визначити чинники конформної поведінки й психологічні закономірності впливу конформності на особистісний розвиток в юнацькому віці.

4. Розробити та апробувати тренінг як засіб корекції конформної поведінки старшокласників.

5. Обґрунтувати методичні рекомендації щодо психологічної профілактики розвитку конформізму в юнацькому віці.

Об'єктом дослідження є конформізм особистості як феномен суспільного життя.

Предметом дослідження виступають психологічні закономірності впливу конформності на особистісний розвиток в юнацькому віці.

Гіпотеза дослідження.

Ми робимо припущення, що в юнацькому віці існують певні психологічні особливості прояву конформізму. Психологічний тренінг є ефективним засобом корекції конформної поведінки та сприятиме особистісному розвитку старшокласників.

Методи дослідження.

Для вирішення поставлених завдань була розроблена програма емпіричного дослідження, реалізація якої передбачала застосування комплексу методів, що включає: аналіз і систематизацію, порівняння й узагальнення теоретичних та емпіричних досліджень, математично – статистичні методи (реєстрування та вимірювання результатів дослідження). Діагностичним інструментарієм емпіричного дослідження конформної поведінки старшокласників виступили: 16-факторний особистісний опитувальник Р. Кеттела адаптований для підлітків і особистісний опитувальник «Конформність навіюваність» С.В. Клаучека та В.В. Деларю. Для відстеження змін в результаті участі у тренінгу застосовувався опитувальник, розроблений за авторською методикою.

База дослідження.

Науково-дослідницька робота відбувалася на базі Білоцерківського гетьманського ліцею-гімназії Білоцерківської міської ради Київської області. Вибірка складалася з 40 учнів 9-10 класів. Гендерний розподіл: 20 дівчат та 20 хлопців. Вік досліджуваних 14-16 років.

Апробація кваліфікаційної роботи відбулася на IV Всеукраїнській студентській науково-практичній конференції «Соціально-освітні домінанти професійної підготовки сучасного компетентного фахівця»: 15 травня 2025 р та через впровадження тренінгової програми під час проходження переддипломної практики.

Практичне значення одержаних результатів.

Результати рекомендовані до впровадження у навчально-виховний у навчально-виховну діяльність психологів та педагогічних працівників Білоцерківського Гетьманського ліцею-гімназії, а також як матеріал для підвищення обізнаності серед батьків та освітян щодо психологічних особливостей конформної поведінки учнів старших класів. Результати дослідження також можуть бути використані соціологами, практичними психологами закладів освіти для корекції конформної поведінки підлітків, для розвитку особистості старшокласників. Зібрані дані можуть використовуватися у розробці навчальних курсів, тренінгів з психології особистісного розвитку і психології міжособистісних відносин.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ КОНФОРМІЗМУ У ПІДЛІТКІВ

1.1 Поняття феномена конформізму в науково-психологічних дослідженнях

Увага науковців тривалий час прикута до питання конформізму, проблеми конформності та конформної поведінки, зокрема, до емпіричних її досліджень, оскільки це соціальне явище є дуже поширеним. Так, український науковець, професор Ярослав Гошовський зазначає, що людина постійно «відчуває вимоги групового тиску й підпорядкування, а, отже, або намагається відстояти усвідомлення власної неповторності й унікальності, або піддається впливові інших людей» [4].

Перш за все важливо визначитися з термінами конформізму і конформності.

У Великій Українській Енциклопедії з напрямку «філософські науки» зазначено: «конформізм, вид соціальних відносин – некритичне, пасивне сприйняття індивідом домінуючих ідей і практик, загально соціальних чи групових стандартів і стереотипів; пристосуванство, відмова від вироблення (чи демонстрації) власної позиції» [17, С.117].

Філософський енциклопедичний словник під редакцією В. І. Шинкарука дає схоже, але більш широке визначення терміну конформізму як «пасивне пристосовницьке прийняття готових стандартів у поведінці, оцінках, смаках, повне і беззастережне визнання існуючих порядків, норм і правил співжиття, відмова від особистої позиції; моральний принцип, що визначає спосіб реалізації моральності, регламентує сферу морального спілкування». Згідно цього визначення «конформіст не переймається життєво важливими об'єктивними проблемами, а пристосовується до тих стандартів і канонів поведінки й

мислення, що чинять на нього вплив. Цей вплив може бути реалізований відверто, через примус, або приховано, через навіювання, традицію, механізм моди чи іншим чином. Конформізм як соціально-психологічна і моральна орієнтація особи є явищем історичним і виявляється як у межах усього суспільства, так і в діяльності окремих соціальних груп. У суспільному житті конформізм заважає успішній боротьбі зі становими, корпоративними, локальними інтересами, принижує гідність особи»[7].

Відомий італійський філософ і письменник Умберто Еко розглядає конформізм як прояв «нездатності середньої людини звільнитися від формальних систем, що нав'язані їй ззовні, а не набуті завдяки власному дослідженню реальності, ... результат пасивного засвоєння тих норм розуміння і судження, які ототожнюються з «хорошою формою» як в моралі, так і в політиці, як в дієтиці, так і в моді – на рівні естетичних смаків і педагогічних принципів» [27].

Науковці М. Корнєв, А. Коваленко описуючи експерименти Соломона Аша дають схоже визначення конформізму, як «пасивне, пристосовницьке прийняття групових стандартів у поведінці, безапеляційне визнання існуючих порядків, норм і правил, безумовне схиляння перед авторитетами». Науковці уточнюють, що у такому визначенні конформізм може означати три явища:

- 1) «вираження відсутності у людини власних поглядів, переконань, слабкості характеру, пристосування;
- 2) вияв однаковості у поведінці, згоди особистості з поглядами, нормами, ціннісними орієнтаціями більшості оточуючих людей;
- 3) результат тиску групових норм на індивіда, який внаслідок цього тиску починає діяти, думати, відчувати подібно до інших членів групи» [8].

За визначенням науковця Н. Ануфрієвої, конформізм це – «пристосовництво, пасивне прийняття чинного порядку, панівних думок тощо; відсутність власної позиції, безпринципне й некритичне слідування

будь якому взірцю, що має найбільшу силу впливу, бездумне схиляння перед авторитетами» [1, с.239].

Соціальна психологія має багато різних підходів до визначення типів, форм, причин цього соціального явища.

Так, з погляду філософії, конформізм ділиться на раціональний (вибір способу поведінки формується людиною абсолютно свідомо, згідно з логікою, для отримання матеріальної вигоди чи інших соціальних преференцій) та ірраціональний (передбачає поведінку, не засновану на розумовій діяльності, те, що називають «стадним інстинктом»).

З точки зору соціальної психології, ми візьмемо за основу типи конформізму, що визначив гарвардський психолог Герберт Кельман:

- Підпорядкування – соціальний конформізм (людина залишає власні переконання і змінює поведінку задля отримання соціальної вигоди).
- Ідентифікація (людина наслідує когось авторитетного, популярного чи відомого. Цей тип конформізму не лише зовнішній, але вже досить глибоко змінює установки особистості зсередини.
- Інтерналізація (абсолютне прийняття чужих уявлень і думок, які вростають у структуру мислення особистості і вважаються вже власними).

Ми вважаємо інтерналізацію найстійкішим з усіх видів конформізму.

Отже, ми погоджуємось з багатьма дослідниками в тому питанні, що конформізм є широким соціально-психологічним явищем, і вважаємо, що у конкретних дослідженнях необхідно вести мову про конформність та конформну поведінку.

Конформність – це «психологічна характеристика позиції індивіда відносно позиції групи, яка проявляється у відвертому прийнятті людиною навіть неправильної думки, що висловлена другою» [1, с.239].

Конформна поведінка індивіда – це конкретна поведінка в ситуації конкретного групового тиску. Відповідно, конформність – це особливість

чи властивість індивіда, яка «виявляється у його схильності піддаватися реальному чи уявному тиску групи. Ця поступливість знаходить свій вияв у зміні його поглядів та поведінки відповідно до точки зору більшості» [8, С.236-248].

Конформність констатується там і тоді, де і коли фіксується наявність конфлікту між думкою індивіда і думкою групи і подолання цього конфлікту на користь групи. Конформна поведінка виникає тільки в ситуації впливу чи тиску групи. Цікаво те, що цей тиск здійснюється не як пряма погроза, а саме як психологічна – через маніпуляції, оцінки, навішування ярликів, образливий жарт, тощо.

Отже, виходячи з основних типів конформізму визначених Г. Кельманом, вважаємо що конформна поведінка може проявлятися в таких формах:

- 1) Підкорення: людина може підкорятися правилам групи, навіть якщо вважає їх несправедливими.
- 2) Приєднання до групи: людина може приєднуватися до групи, навіть якщо не поділяє її цінностей.
- 3) Зміна думки: людина може змінювати свою думку, щоб вона відповідала думці більшості, групі.
- 4) Повна заміна власних переконань і цінностей на чужі.

Уявімо декілька ситуацій.

1) Люди опинилися в мережах соціального впливу. У відповідь на це вони міняють свою поведінку таким чином, щоб відповідати очікуванням інших. Деякі, можливо, не знали, що робити в заплутаній і незвичайній ситуації. Поведінка людей навколо послужила для них прикладом того, як реагувати, і вони вирішили діяти так само. Інші вважали за краще робити те, що чекала від них група, щоб інші члени групи не подумали про них погано.

2) Одна з найважливіших речей – інформація. Уявімо ситуацію коли інформація відсутня, люди не розуміють що відбувається, присутня

невпевненість відносно того, що подумати або як слід поступати. Люди недостатньо інформовані, щоб зробити правильний і точний вибір. Тоді джерелом інформації виступає поведінка інших людей. Коли людина діє так само, як і всі інші, через відчуття що інші люди більш точно інтерпретують неоднозначну ситуацію, вона виявляє конформність. Це явище називається інформаційним соціальним впливом.

3) Так же вірогідним може представлятися і те, що люди, вголос погоджуючись з думкою групи, насправді зберігають упевненість в тому, що події відбуваються саме так, як вони це бачать. У відомому експерименті Соломона Аша один з учасників вважає, що довжина однієї із намальованих ліній відрізняється, але говорить вголос, що лінії всі однакові (як оцінює група) – побоюючись показатися безглуздим або неуважним. Коли людина публічно погоджується з групою, але не обов'язково насправді вірить, що група думає або діє правильно, це буде випадок публічної поступки (згода публічно копіювати поведінку інших людей без того, щоб обов'язково вважати все, що вони говорять або роблять, правильним).

За яскравий приклад конформності можна навести казку Г. Х. Андерсена «Нове вбрання короля». Саме дитина, ще не обтяжена занепокоєністю щодо своїх стосунків з іншими, наслідками їх погіршення для себе, виявляє свою незалежну позицію.

Протилежними «конформності» поняттями є поняття «незалежність», «самостійність позиції», «стійкість до групового тиску», і т. п. Іноді як протилежне поняття називають «нонконформізм» – опір тиску групи, заперечення її норм, демонстрація крайньої незалежності. Однак лише на перший погляд нонконформізм виглядає як форма заперечення конформізму. Насправді, якщо індивід ставить своєю метою будь-якою ціною протистояти думці групи, то він фактично знову залежить від групи, бо йому доводиться активно демонструвати анти

групову поведінку, анти групову позицію або норму, тобто, бути прив'язаним до групової думки, але лише із зворотним знаком.

Позиція, що протистоїть конформізму, є – самостійність, незалежність, асертивність. Асертивна людина може чітко і спокійно висловити свої думки, не змінюючи свої позиції, якщо хтось з нею не погоджується; не дозволяє іншим людям маніпулювати собою; не впадає в агресію. Ми вважаємо асертивність найоптимальнішою стратегією поведінки.

Отже, конформність можна визначити як особливість чи властивість індивіда, яка виявляється у його здатності до конформізму, схильності піддаватися реальному чи уявному тиску групи. Ця поступливість знаходить свій вияв у зміні його поглядів та поведінки відповідно до точки зору більшості.

Розуміння типів конформізму, факторів, що впливають на нього, та його наслідків може допомогти людям краще розуміти себе та інших. Спробуємо знайти відповіді на питання: чому ми погоджуємося з думками інших людей, орієнтуємося на цінності та оцінки авторитетів, чому не довіряємо собі, і проаналізуємо психологічні чинники, що впливають на конформну поведінку.

У сфері психології, експерименти грають важливу роль у розумінні людської поведінки та мотивації. Один з найвідоміших та впливових експериментів у цій галузі є експеримент з вивченням конформізму, який провів американський психолог Соломон Аш у 1950-х роках. Аш найбільш відомий своїми експериментами з конформності: він розробив те, що зараз вважається класичним експериментом у соціальній психології, в якому була очевидна відповідь на завдання прямого судження. Якщо учасник дав неправильну відповідь, було б зрозуміло, що це сталося через тиск групи.

Аш використав лабораторний експеримент для вивчення конформності, під час якого 50 студентів чоловічої статі з коледжу

Суортмор у США брали участь у «тесті зору». Скориставшись завданням на судження, Аш помістив учасника в кімнату з сімома маріонетками, які заздалегідь домовилися, якими будуть їхні відповіді, коли їм буде представлено лінійне завдання. Справжній учасник цього не знав, і його змусили повірити, що інші семеро конфедератів також були справжніми учасниками, як і вони самі.

Кожна особа в кімнаті мала сказати вголос, яка лінія порівняння (А, В або С) найбільше схожа на цільову лінію. Відповідь завжди була очевидною. Справжній учасник сидів у кінці ряду і давав свою відповідь останнім. На старті всі учасники (в тому числі конфедерати) дали правильні відповіді. Однак після кількох раундів конфедерати почали одностайно давати неправильні відповіді.

Загалом було проведено 18 випробувань, і конфедерати дали неправильну відповідь на 12 випробувань (так звані критичні випробування). Ашу було цікаво побачити, чи відповідатиме справжній учасник думці більшості. У середньому близько однієї третини (32%) учасників, які потрапили в цю ситуацію, підтримали та погодилися з явно неправильною більшістю в критичних випробуваннях.

Протягом 12 критичних випробувань близько 75% учасників погодилися принаймні один раз, а 25% учасників ніколи не погоджувалися.

У контрольній групі, де не було жодного тиску, менше 1% учасників дали неправильну відповідь.

Чому учасники так охоче погодилися? Коли їх опитали після експерименту, більшість із них сказали, що вони насправді не вірили своїм відповідям, але пішли разом з групою, боячись бути висміяними або вважатися «дивними».

Кілька з них сказали, що вірять у правильні відповіді групи. Отже, люди конформувалися з двох основних причин: тому, що вони хотіли

вписатися в групу (нормативний вплив) і тому, що вони вважали, що група краще поінформована, ніж вони (інформаційний вплив).

У подальших дослідженнях Аш (1952, 1956) змінив процедуру, щоб дослідити, які ситуаційні фактори впливають на рівень відповідності.

Його результати та висновки:

- Розмір групи.

Аш (1956) виявив, що розмір групи впливає на конформність піддослідних. Люди ставали більш конформними (до певного моменту) зі збільшенням кількості учасників. З однією іншою особою (тобто конфедератом) у групі конформність становила 3%, з двома іншими вона зросла до 13%, а з трьома або більше – 32% (або 1/3). Оптимальний ефект відповідності (32%) було виявлено з більшістю 3. Збільшення розміру більшості понад три не збільшило знайдені рівні відповідності. Браун і Бірн (1997) припускають, що люди можуть запідозрити змову, якщо більшість перевищить три-чотири [22].

- Відсутність групової однаковості/присутність союзника.

Дослідження також виявило, що коли будь-яка особа відрізнялася від більшості, сила конформності значно зменшувалася. Це показало, що навіть невелика незгода може зменшити владу більшої групи, надаючи важливе розуміння того, як люди можуть протистояти соціальному тиску. Аш виявив, що навіть наявність лише одного конфедерата, який суперечить вибору більшості, може знизити конформність на цілих 80%.

- Складність завдання.

Коли лінії (порівняння) (наприклад, А, В, С) стали більш схожими за довжиною, було важче визначити правильну відповідь, і відповідність збільшилася. Коли ми не впевнені, здається, що ми шукаємо підтвердження в інших. Чим складніше завдання, тим більша відповідність.

- Відповідь в Приват.

Коли учасникам запропонували відповісти приватно (тому решта групи не знає їхньої відповіді), конформність знизилася. Це пояснюється тим, що груповий тиск менший, а нормативний вплив не такий потужний, оскільки немає страху бути відкинутим групою.

В цілому, експеримент Соломона Аша дав основу для довгочасних дебатів та досліджень щодо конформізму та соціального впливу на людську поведінку, вніс значний внесок у наше розуміння того, як і чому люди добровільно погоджуються з думкою більшості, навіть якщо ця думка суперечить їх власним спостереженням або переконанням. Робота Аша була фундаментальною для розуміння соціального впливу та сили групової динаміки у формуванні індивідуальної поведінки та сприйняття.

Головний висновок Аша полягав у тому, що тиск однолітків може змінити думку і навіть сприйняття: групова більшість впливає на судження індивіда. Це явище підкреслює силу соціального тиску та бажання пристосуватися, навіть якщо це може призвести до неправильних або нерациональних рішень.

1.2 Психологічні чинники конформної поведінки

Ми узгодили, що конформна поведінка – це схильність людини змінювати свою поведінку, думки або сприйняття під впливом реального або уявного тиску групи. Прояв конформності обумовлюється безліччю чинників. Частина їх були досліджені експериментально, наприклад Соломоном Ашем.

Більшість науковців виділяє декілька основних груп чинників:

- індивідуально-психологічні особливості індивіда (рівень самоповаги. Самооцінки, інтелекту, ступінь навіюваності, потреба у схваленні тощо);

- мікросоціальні характеристики індивіда (статус і роль індивіда групи, значимість групи для індивіда тощо);
- особливості ситуації (рівень проінформованості або компетенції людини, значимість теми для індивіда, чи приймається рішення публічно, у вузькому колі чи наодинці тощо);
- статеві та вікові характеристики індивіда;
- культурні особливості (у культурах Заходу, наприклад – у США, Англії, Італії, з їх акцентом на самовираження та відстоювання своєї думки конформність зазвичай асоціюється з покірністю та поступливістю і вважається однозначно негативним явищем; а в культурах, де високо цінується гармонія міжособистісних відносин, наприклад – у Японії та Китаї, податливість думки більшості може інтерпретуватися як тактовність і соціальна сенситивність, як позитивне і бажане явище, соціальна цінність і норма).

Психолог В.Є.Чудновський, в свою чергу, говорить про два основних типи конформної поведінки – внутрішнє і зовнішнє підпорядкування індивіда групі.

Зовнішнє підпорядкування виявляється, по-перше, у «свідомому пристосуванні до думки групи, яке супроводжується гострим внутрішнім конфліктом, і, по-друге, у свідомому пристосуванні до думки групи без яскраво вираженого внутрішнього конфлікту.

Внутрішнє підпорядкування полягає в тому, що частина індивідів сприймають думку групи як свою власну і підтримують її не тільки в конкретній ситуації, а й за її межами» [16]. Йдеться про: а) бездумне прийняття правильної думки групи на тій підставі, що «більшість завжди права»; б) прийняття думки групи через вироблення власної логіки пояснення здійсненого вибору.

Американський біолог, професор неврології та нейрохірургії у Стенфордському університеті, дослідник Роберт Сапольські, визначає конформізм як підкорення наказам і, також розрізняє два типи:

особистісний або реальний конформізм і суспільний (соціальний) конформізм.

Характеризуючи особистісний конформізм, Р. Сапольські пояснює його виникнення іншою нейробіологією особистості та вказує в якості основного чинника конформної поведінки – вплив середи і практику виховання дітей (в умовах патологічного ієрархічного тиску, коли, наприклад, дитину б'ють, і вона може вижити або полегшити своє життя лише при умові згоди з іншими).

Науковці М. Корнєв, А. Коваленко стверджуючи, що більшість людей піддатливі груповому тиску і впливу, вводять поняття «міри» конформності як «міри підпорядкування групі в тому випадку, коли протиставлення думок суб'єктивно сприймається індивідом як конфлікт» і розглядають наступні об'єктивні чинники, що визначають міру конформності людини у групі:

1. Характеристика самого індивіда, який піддається груповому тиску – стать, вік, національність, інтелект, тривожність, навіюваність тощо.
2. Характеристики групи, яка є джерелом тиску: величина групи, міра однотайності, наявність членів групи, які відхиляються від загальної думки. Іноді достатньо підтримки тільки одного члена групи, щоб рівень конформності людини різко знизився.
3. Особливості взаємозв'язку індивіда і групи (статус, прихильність до групи, рівень її референтності).

Підсумовуючи вищезазначені погляди на сутність конформної поведінки і на чинники, що її викликають, охарактеризуємо ситуації, в яких вона виникає.

- Наявність конфліктної ситуації, що складається між людиною та групою людей, причому цей конфлікт може бути як реальним, так і уявним.

- Ситуація тиску і впливу групи. Подібний тиск здійснюється не завжди у вигляді прямої погрози, залякування, агресії, а через прямі або опосередковані оцінки, маніпуляції, кепкування, образливі жарти.

- На конформну поведінку впливають групові особливості, такі як кількісні параметри групи, її ієрархія та структура, міра згуртованості і субординації.

- На конформну поведінку також мають істотний вплив особистісні риси й характеристики членів групи, їхня нейробіологія, цінності, установки тощо.

В нашій роботі ми спробуємо дослідити саме психологічні особливості чинників конформної поведінки підлітків: відповідність рівня самооцінки, тривожності, впевненості, підпорядкованості, нормативності поведінки і проявів конформізму. Тому, ми вважаємо за необхідне говорити про дві великі групи чинників конформної поведінки людей: особистісну та соціальну.

Перша група включає індивідуальні психологічні особливості людини, схильної до конформізму. Її чинники:

- Генетична (нейробіологічна) схильність до погоджування.
- Суворе батьківське або соціальне виховання, коли підпорядкування іншим та соціуму є сімейною традицією і з дитинства людину вчать «як не відрізнятись від інших».

- Боязнь критики, невпевненість і жага похвали – багато хто не хоче йти проти думки колективу, щоб не отримати негативну оцінку себе, і тому намагаються «бути як усі», кого не критикують, а іноді й хвалять.

- Байдужість – ми також вважаємо може стати причиною конформної поведінки: випадки, коли людина не має бажання шукати відповіді на запитання, самотійно ухвалювати рішення, і тому дозволяє іншим зробити це замість себе.

- Нерішучість – часта причина конформізму, бо людина настільки не впевнена в собі, що шукає чужу думку, щоб зробити її своєю.

Ми припускаємо, що типові риси й ознаки конформного типу особистості такі: некритичність, боязкість, тривожність, постійне намагання і готовність підкоритися тиску більшості, стандартність мислення, шаблонність міркувань, психоемоційна банальність, а також постійна схильність до консерватизму, висока нормативність поведінки, тощо.

Друга група включає соціальні чинники:

- Вплив лідера – підкорення думці сильнішої людини у групі.
- Тиск колективу – агресивність групи.
- Матеріальна залежність конформіста – найпоширеніша причина конформізму.

Отже, прояв конформності обумовлюється безліччю чинників, серед яких підлітковий вік є одним із них.

1.3 Психологічні особливості прояву конформізму в юнацькому віці

Підлітковий вік – це період бурхливих змін, як фізичних, так і психологічних.

Фізіологічні зміни: гормональний сплеск, зміна фігури, розвиток вторинних статевих ознак призводять до фізичного дискомфорту та пошуку нової ролі в суспільстві.

Психологічні зміни: формування абстрактного мислення, самосвідомості, критичного ставлення до оточення, бажання самостійності та незалежності.

Соціальні зміни: зміна соціального кола, пошук нових друзів, бажання бути прийнятим і поважаним ровесниками, прагнення залучитися до миру дорослих, орієнтація поведінки на норми і цінності цього світу.

Характерним для підлітка є почуття «дорослості», а також розвиток самосвідомості і самооцінки, інтересу до себе як до особистості, до своїх можливостей і здібностей. Переоцінка своїх збільшених можливостей визначає прагнення підлітків до відомої незалежності і самостійності, вони часто демонструють хворобливе самолюбство і образливість, підвищену критичність по відношенню до дорослих. Таким чином, соціальна ситуація розвитку визначає перехідність і кризу цього віку.

Як тлумачить Л. Вольнова: «...діти в цілому більш конформні, ніж дорослі; а найбільш залежні від думки групи – підлітки. Вони, при всій орієнтації на утвердження серед однолітків, характеризуються високим конформізмом в групі. В старшому шкільному віці зростає пріоритет незалежних рішень, проте конформність в спілкуванні зі значущою групою однолітків, рідше дорослих, ще досить велика» [2].

Тверда А.О., Биковський Є.О. зазначають, що «в цей період діти відстоюють свою самостійність і незалежність від інших, підлітки зазвичай найчастіше некритично відносяться до думок тієї групи в якій вони знаходяться і лідерів які існують в цьому оточенні. Відчувається жагуче бажання бути «як усі», переважно це може поширюватись на одяг, і певні естетичні переваги, і сам стиль поведінки. В підлітковий період для дитини дуже важливою є думка групи. Підлітки які є конформними дуже дорожать своїм місцем у групі, в якій вони знаходяться, це може буду звичайна група однолітків, дорожать стабільністю цієї групи, постійністю оточення. Діти в цей період не схильні змінювати свою підліткову групу, до якої вже звикли і в якій займають певне місце. Для конформних підлітків нерідко вибір навчальних закладів є простим підтриманням більшої кількості товаришів. Важкою психічною травмою в цей період, може бути ситуація коли звичне для підлітка оточення припиняє його приймати, з незрозумілих для нього причин. Конформні підлітки можуть бути в скрутному становищі, коли загальноприйняті судження і звичаї середовища в якому він перебуває зіткнулися з його особистісними

якостями. Якщо конформізм у підлітка надмірно виражений, це може спричинити психологічно згубний вплив, тому що дитина буде слідувати тільки груповій думці, не маючи власних поглядів, при цьому може виступати маріонеткою в чужих руках, або дитина може реалізувати себе лицемірного пристосуванця, який здатний неодноразово змінювати поведінку і змінювати свої висловлювання згідно думці оточуючого натовпу» [13].

Можна навести приклад зі шкільних часів, коли клас вирішує піти з уроків, але знаходяться декілька чоловік, які не хочуть цього, і на них починає тиснути група охочих «втекти»: «Ти нас підставляєш!», «Ти проти всіх!», «Якщо ти справжній друг...» і т.п. Або такий варіант – група підлітків умовляє скоїти протиправний вчинок свого однолітка: «Тобі слабо?», «Ти боїшся!» тощо. Це достатньо агресивні варіанти тиску. Багато хто в таких ситуаціях відчуває невпевненість, виникає невротичний стан, коли обидва варіанти поведінки неправильні або погані: «І відмовити друзям не можу, і робити, що вони вмовляють, не хочу, отже, немає ніякого виходу». Звідси пригнічений стан, тривожність і, навіть, депресія.

Отже, підлітковий вік – це період значних змін і розвитку, як фізичних, так і психологічних. Ці зміни можуть зробити підлітків більш схильними до конформної поведінки, тобто схильності змінювати свою поведінку, думки або сприйняття під впливом реального або уявного тиску групи.

Причини, чому підлітки більш схильні до конформізму, можна навести в такому порядку:

- Пошук ідентичності: підлітки шукають себе, своє місце в світі і те, ким вони хочуть бути. Цей процес може зробити їх більш схильними до впливу з боку однолітків.
- Розвиток соціальних навичок: підлітки вчаться спілкуватися з іншими людьми і будувати стосунки. Конформність може бути способом налагодити зв'язки з однолітками і отримати їхнє схвалення.

- Страх відторгнення: підлітки можуть боятися бути відкинутими однолітками, якщо вони не відповідають груповим нормам. Це може призвести до того, що вони будуть підкорятися груповому тиску, щоб уникнути остракізму.
- Невпевненість в собі: підлітки часто відчують непевненість в собі і не вірять у свої судження. Це може зробити їх більш схильними до думки більшості.
- Потреба в приналежності: підлітки мають сильну потребу відчувати себе частиною групи, і бути прийнятими групою.
- Пізнавальний розвиток: підлітки все ще розвивають свої когнітивні навички, такі як критичне мислення та аналіз інформації, що може зробити їх більш сприйнятливими до впливу групи.

Висновки до розділу 1

В нашому дослідженні ми дійшли таких висновків:

- Конформізм – термін, що позначає соціально-психологічну та моральну орієнтацію особи, для якої характерні пасивне пристосовницьке прийняття готових стандартів у поведінці, оцінках, смаках, повне і беззастережне визнання існуючих порядків, норм і правил співжиття, відмова від особистої позиції; моральний принцип, що визначає спосіб реалізації моральності, регламентує сферу морального спілкування.
- Конформна поведінка індивіда – це конкретна поведінка в ситуації конкретного групового тиску. Відповідно, конформність – це особливість чи властивість індивіда, яка виявляється у його схильності піддаватися реальному чи уявному тискові групи.
- Ми виокремлюємо 3 типи конформізму:

Підпорядкування – соціальний конформізм (людина має власні переконання і змінює поведінку задля отримання соціальної вигоди). Ідентифікація – коли людина мріє наслідувати когось авторитетного, популярного. Інтерналізація – це абсолютне прийняття чужих уявлень і думок, які врастають у структуру мислення особистості і вважаються вже власними.

- Більшість науковців виділяє декілька основних груп чинників конформної поведінки: індивідуально-психологічні особливості індивіда; мікросоціальні характеристики індивіда; ситуаційні характеристики; статеві та вікові характеристики індивіда; культурні особливості.

- Типовими рисами й ознаками конформного типу особистості можна вважати такі: некритичність, боязкість, тривожність, постійне намагання і готовність підкоритися тиску більшості, стандартність мислення, шаблонність міркувань, психоемоційна банальність, а також постійна схильність до консерватизму, надмірна поступливість, тощо.

- Підлітковий вік – це період значних змін і розвитку, як фізичних, так і психологічних. Ці зміни можуть зробити підлітків більш схильними до конформної поведінки.

- Причини, чому підлітки більш схильні до конформізму, можна відобразити в такому порядку: пошук ідентичності; розвиток соціальних навичок; страх відторгнення; невпевненість в собі; потреба в приналежності; пізнавальний розвиток: підлітки все ще розвивають свої когнітивні навички, такі як критичне мислення та аналіз інформації, що може зробити їх більш сприйнятливими до впливу групи.

РОЗДІЛ 2

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПРОЯВУ КОНФОРМІЗМУ В ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ

2.1 Модель та організаційно-методичне забезпечення дослідження феномена конформізму підлітків, зв'язок з іншими факторами

З метою виявлення психологічних відмінностей формування конформізму в підлітковому віці, нами було проведене дослідження, яким було охоплено учнів 9-10 класів гетьманського ліцею м. Біла Церква. Це були підлітки 14-16 років загальною кількістю 40 чоловік – 20 хлопчиків і 20 дівчаток. Збір даних для емпіричного дослідження був проведений в жовтні – листопаді 2024 року. Діагностика проявів конформізму у підлітків нами проводилася за допомогою групової тестової методики, зокрема, 16-факторного особистісного опитувальника Р. Кеттела [11] і особистісного опитувальника «Конформність-навіюваність» С.В. Клаучека та В.В. Деларю [6]. Здобувачам освіти було запропоновано пройти соціологічне опитування, яке було оформлене за допомогою Google Форми та поширене у чат-групах освітньої спрямованості серед учнів ліцею.

Як було виявлено у ході теоретичного аналізу, слід розрізняти особистісний і соціальний конформізм. Крім того, існують різновиди конформної поведінки: зовнішня; внутрішня; нонконформність (демонстративна незгода з групою), а також асертивність (здатність відстоювати свою власну думку).

Традиційно у психології конформність як особистісна риса вивчається за допомогою методу тестової психодіагностики (зокрема, тестів, які містять шкали особистісної конформності). Одним з найбільш відомих таких психологічних тестів є 16-факторний тест Р. Кеттела (16 PF)

[Додаток А], спрямований на вимірювання деяких базових рис особистості, до яких його автор відносить, зокрема, і конформність.

Застосування цього тесту в нашому дослідженні дало змогу встановити рівень внутрішньої конформності кожного з обстежених учасників групи, порівняти цей рівень з такими рисами особистості як підпорядкованість – домінантність, нерішучість – сміливість, впевненість – тривожність, адекватність самооцінки. Таким чином, отримуємо кількісні дані щодо кожного досліджуваного члена групи.

Кеттелла Реймонд Бернард (1905-1998) – англо-американський вчений-теоретик в області вивчення особистості. Опитувальник Кеттела є багатовимірної методикою, оцінює властивості нормальної особистості, він описує особистісну структуру людини, виявляє особистісні проблеми, допомагає знайти корекційні механізми для вирішення особистісних проблем. Основою тесту Кеттела служить «теорія особистісних рис». Згідно цієї теорії, особистість складається з стабільних, стійких взаємопов'язаних елементів (властивостей, рис), що визначають її внутрішню сутність та поведінку. Відмінності в поведінці людей пояснюються відмінностями у виразності особистісних рис. При цьому передбачається, що порядок суб'єктів шкалою виразності і особистісних рис залишається одним і тим же в різних ситуаціях. В ході тестування при такому підході особистість співвідноситься з готовою системою координат, у рамках якої вимірюється виразність заздалегідь заданих властивостей.

Тест Р. Кеттела ґрунтується на моделі, згідно з якою існує 16 найбільш значущих факторів – рис особистості. Саме така кількість особистісних рис була отримана завдяки факторному аналізу так званого списку Олпорта – Одберга, які відібрали з найбільш всеохоплюючих англomовних словників 18000 слів, що описують особистість. Цей список був скороченим та впорядкованим; слова з цього списку були визнані

такими, що описують найбільш значущі, сталі та основоположні риси особистості.

За цим списком особистісних рис у дослідженні, проведеним Р. Кеттелом, учасники оцінювали людей, яких вони знали. Саме це дослідження дало матеріал для факторного аналізу, який показав, що люди описують самі себе і одне одного за допомогою 16 взаємно незалежних факторів [11].

Використовуючи ці 16 факторів як основу, був створений 16-факторний особистісний опитувальник, який до сьогодні використовується у психологічних дослідженнях, як фундаментальних, так і прикладних. Цей тест універсальний, практичний і містить 105 запитань. Час дослідження коливається від 20 до 50 хвилин. Методика може застосовуватися як у групі, так й індивідуально [9].

Одним з таких важливих факторів виявилася конформність (це фактор Q2), який описується двома полюсами:

Фактор **Q2-** «Залежність від групи».

Фактор **Q2+** «Самостійність».

Перший полюс описується такими характеристиками особистості: «конформний, залежний від чужої думки, надає перевагу ухваленню рішень разом з іншими людьми, орієнтований на соціальне схвалення». Відповідно, другий описується властивостями: «надає перевагу власній думці, незалежний у поглядах, прагне до самостійних рішень та дій». Саме така сукупність властивостей вважається класичною конформністю особистості [Додаток А].

Отже, це дає нам деталізоване і точне розуміння того, що вимірює методика Р. Кеттела. Найголовніше у контексті нашого дослідження – те, що вимірюється стійка і стала особистісна риса, яка виявляє себе у постійній готовності до залежної від інших поведінки, зокрема, в ситуації ухвалення найрізноманітніших рішень.

Вимірювання конформності як особистісної риси і порівняння її з рівнями самооцінки, тривожності, впевненості, підпорядкованості, нормативності поведінки дає нам змогу говорити про типові риси й ознаки конформного типу особистості.

2.2 Результати дослідження особливостей розвитку конформізму в юнацькому віці

Зазначимо, що при опрацюванні отриманих результатів за 16-факторним особистісним опитувальником Кеттела особлива увага нами зверталася на фактор Q2, який характеризує конформність – нонконформність.

Зокрема, про прояви конформізму свідчать результати, що знаходяться в межах низького рівня 1-4. Було встановлено, що 9 учнів – 23% від загальної кількості (40) – показали високий ступінь конформізму. З них було 3 хлопчиків і 6 дівчаток. Це вказує на переважання високих показників конформізму у дівчаток. Ще 15% учнів (5 хлопчиків і 1 дівчинка) показали помірно високий рівень, набравши 5 балів. Отже, разом 15 підлітків – 39% (8 хлопців і 7 дівчат) продемонстрували високий і помірно високий рівень готовності до конформізму. 47% підлітків (10 хлопців і 9 дівчат) продемонстрували середній рівень конформності і лише 15% (4 хлопців і 2 дівчини) мають схильність до нонконформізму.

Таблиця 2.2.1

Рівні конформності

Високий рівень	Помірно високий	Середній рівень	Низький
9	6	19	6
23%	15%	47%	15%

Загалом цей відсоток не на багато, але перевищує встановлені 34%, про які говорив Соломон Аш [7], що, ми вважаємо, зумовлене впливом вікових особливостей досліджуваних, зокрема, характерною підлітковою конформністю.

Крім того нами було проведено якісний аналіз відповідей за кожним з питань, що відносилися до фактора Q2. Ми звертали увагу на відмінності у відповідях дівчаток та хлопчиків, а також наявні відмінності у відповідях учнів різних класів. Зазначимо, що якісному аналізу піддавалися результати лише тих підлітків, які проявили конформізм.

При проведенні аналізу відповідей підлітків на запитання 15 – «Коли я планую що-небудь, я вважаю за краще робити це самостійно, без будь-якої допомоги» – було встановлено, що і в дівчаток і в хлопчиків переважав варіант «вірно» (60%), водночас у підлітків були і відповіді «іноді» (34%), що свідчить про прагнення підлітків до відомої незалежності і самостійності.

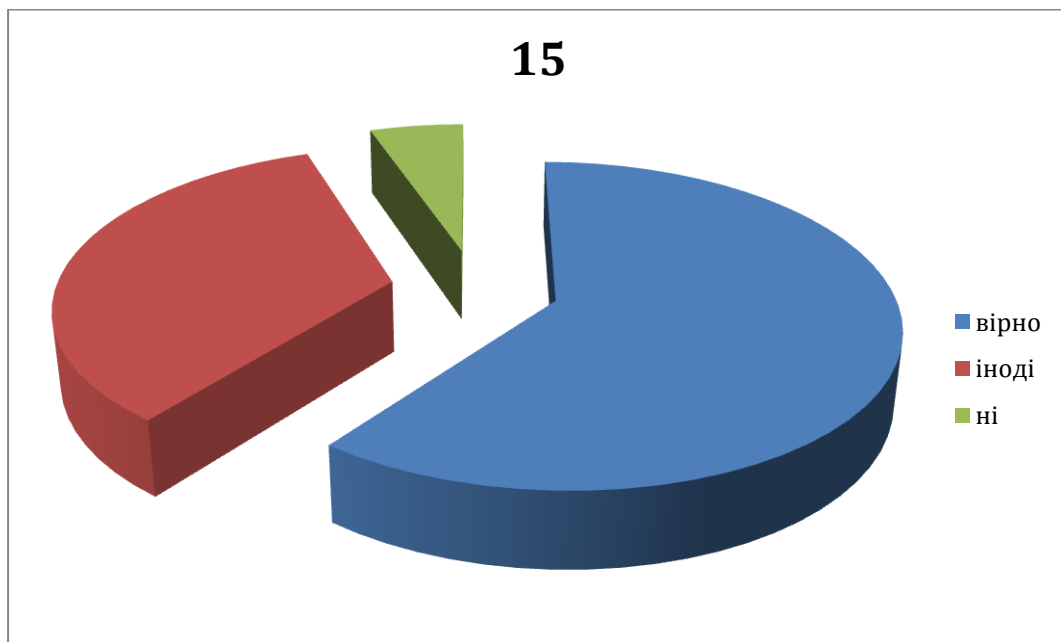

Рисунок 2.2.1 Аналіз відповідей на 15 питання

Аналіз відповідей на запитання 32 – «Мені подобаються товариські, компанійські люди» – показав, що більшість хлопчиків та дівчаток однотайно вибрали варіант «так» (60%), достатньо велика кількість продемонструвала невпевненість і вибрала варіант «не знаю» (32%) і

тільки незначний відсоток (8%) підлітків зазначили відповідь «ні». Це підтверджує притаманну для підліткового віку підвищену потребу у спілкуванні з однолітками та підтримуванні з ними близьких стосунків.

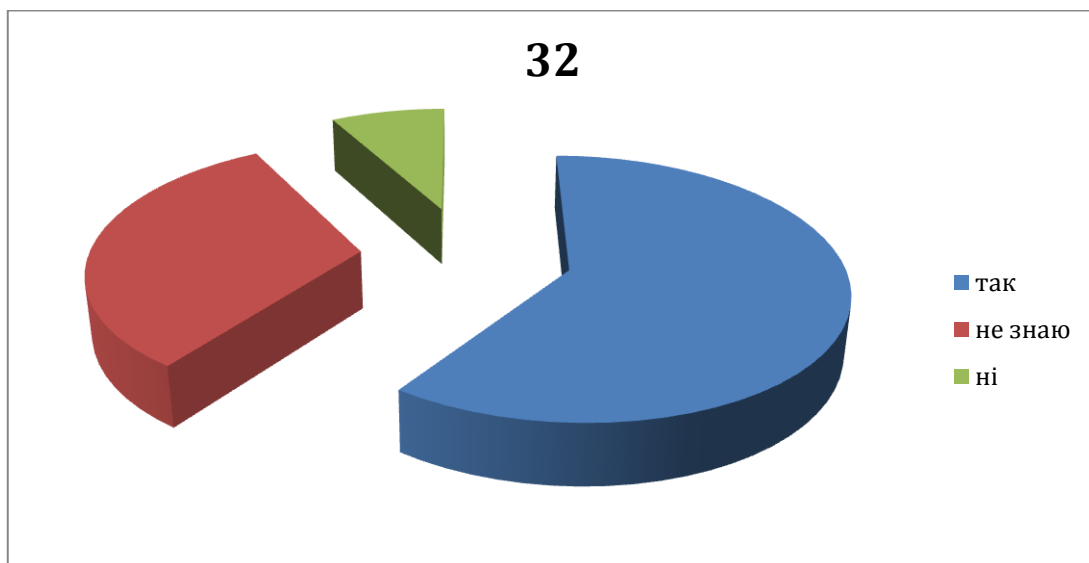

Рисунок 2.2.2 Аналіз відповідей на 32 питання

Відповіді на питання 49 – «Я б швидше вважав за краще провести два літні місяці в селі з одним або двома друзями, ніж очолювати групу в туристичному таборі» – показують, що голоси розділились порівну: «швидше так» (38%), «ні» (38%) та «важко сказати» (28%). Для конформістів не притаманна незалежність, водночас вони не схильні і до відокремленості.

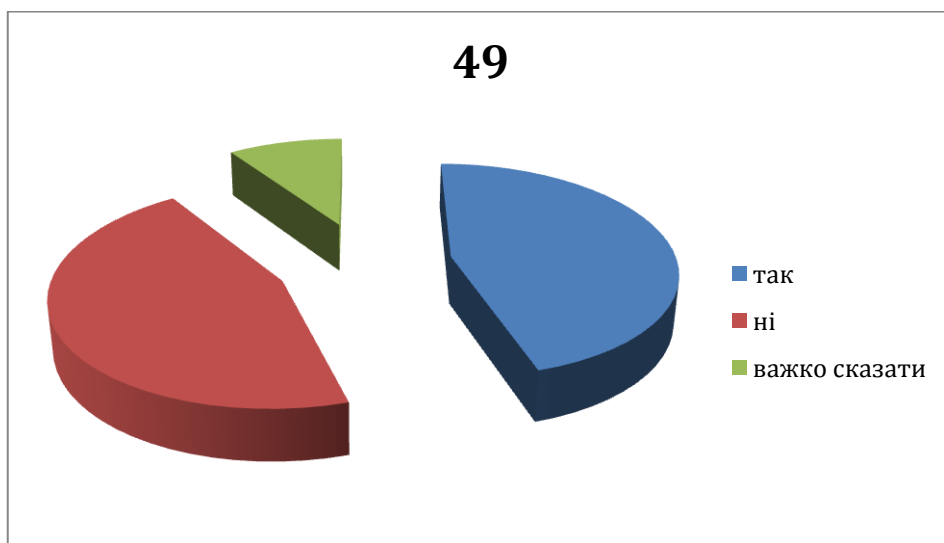

Рисунок 2.2.3 Аналіз відповідей на 49 питання

Відповіді на запитання 66 – «Я уникаю суспільної роботи і пов’язаної з цим відповідальності» – показали, що підлітки («ні» – 26 %) та «іноді» (53 %) прагнуть, хоч іноді, включатися в громадську роботу. Можливо тому, що таким способом вони водночас показують і свою відданість групі, і те, що вони виконують, певною мірою, доручення дорослих. У підлітків має місце і відповідь «вірно» (21%).

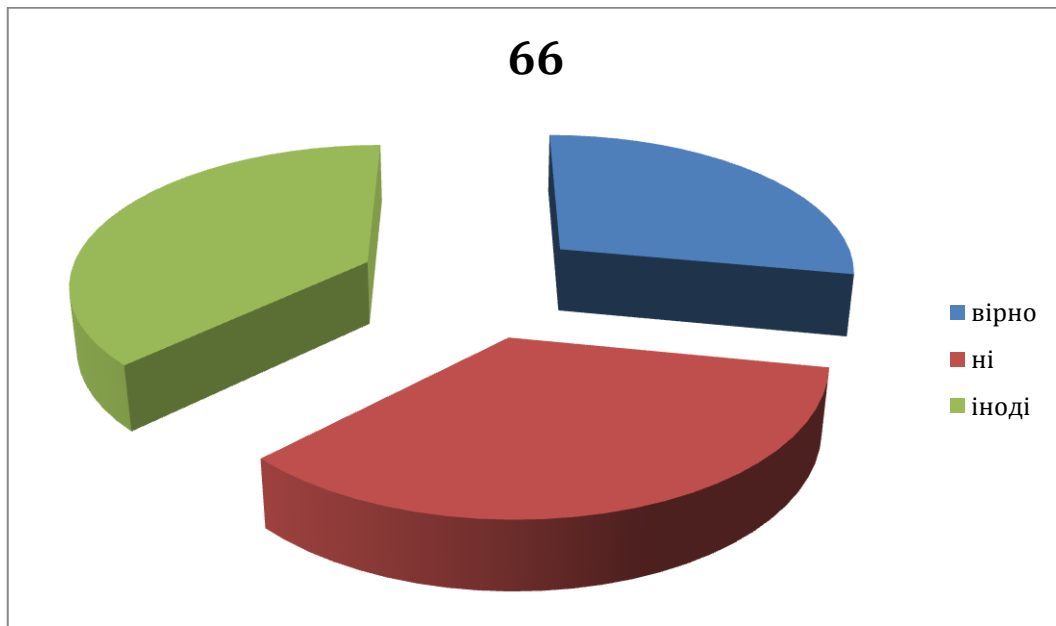

Рисунок 2.2.4 Аналіз відповідей на 66 питання

Відповіді на питання 100 – «Я віддаю перевагу іграм» показують, що 40% підлітків нададуть перевагу «іграм де треба грати в команді», 29% «іграм де кожен грає за себе» і 32% «не визначились». А, взагалі, командна гра – це зменшена модель людського колективу. Задача гравця команди – перетворитися на частину єдиного механізму. Добре соціально адаптована людина не побачить в цьому ніякої труднощі. А ось низький ступінь адаптації примусить гравця відчувати поперемінно то тиск, то приниження, то неорганізованість, то невизнання його особистих заслуг, то ще щось. А це абсолютно не притаманне конформісту, який легко адаптується.

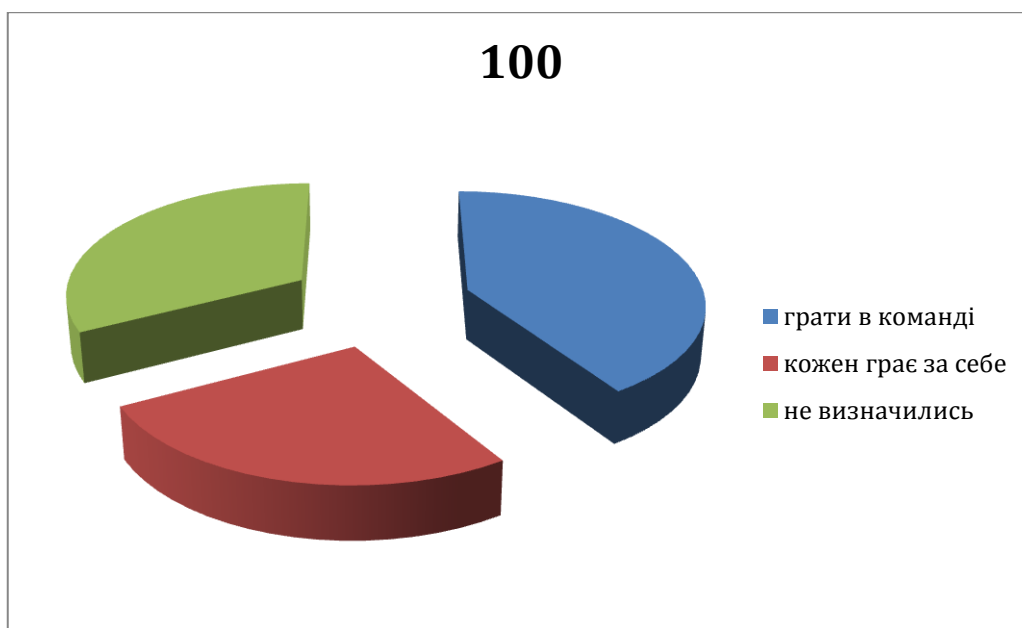

Рисунок 2.2.5 Аналіз відповідей на 100 питань

Виходячи з отриманих даних проведеного дослідження, їх інтерпретації і таблиці отриманих первинних даних, ми отримали наступні показники ступеня конформізму у випробовуваних.

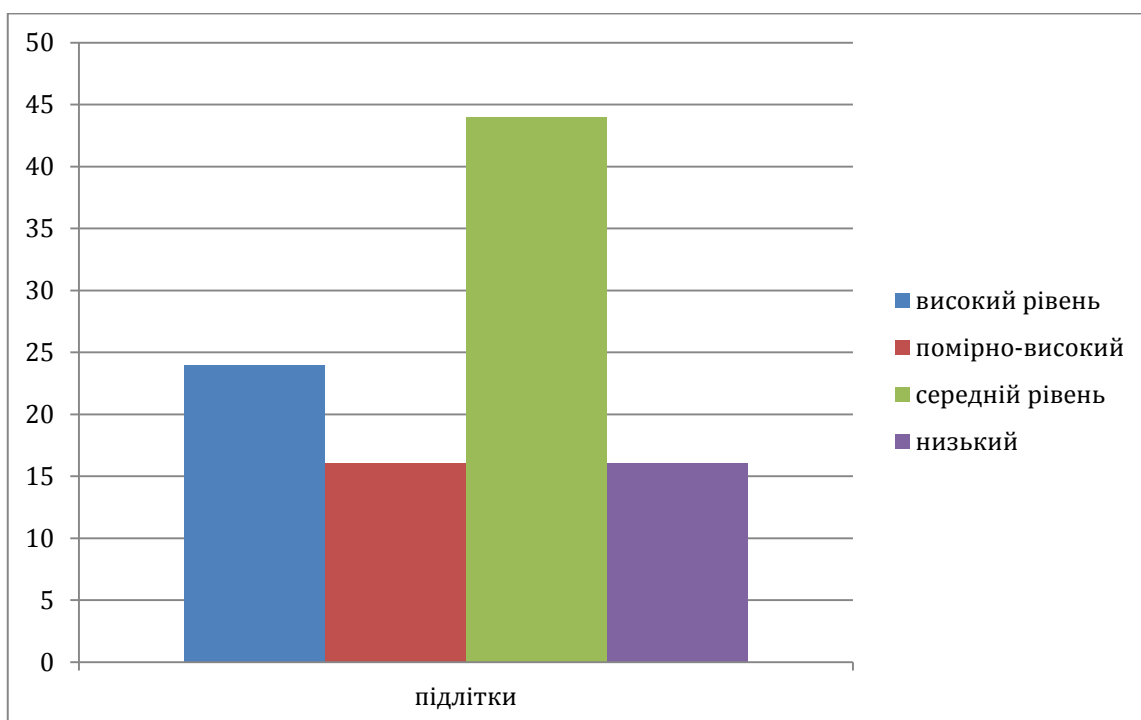

Рисунок 2.2.6 Рівень конформності у підлітків (опитувальник Кеттелла)

Було встановлено, що 24% від загальної кількості – показали високий ступінь конформізму. Ще 16% учнів показали помірно високий рівень, набравши 5 балів. Отже, разом 40% (8 хлопців і 7 дівчат) продемонстрували високий і помірно високий рівень готовності до конформізму. 44% підлітків продемонстрували середній рівень конформності і лише 16% мають схильність до нонконформізму.

Узагальнюючи дані, ми вважаємо, що можна констатувати досить високий ступінь конформності у підлітків. Високі показники конформізму переважають у дівчат (6 і 3 хлопця, відповідно). Схильність до нонконформізму більше продемонстрували хлопці (4 і 2 дівчини, відповідно).

Тест «Конформність – навіюваність» – особистісний опитувальник (**Додаток Б**), запропонований С. В. Клаучеком і В. В. Деларю в 1997 році й призначений для дослідження осіб, які мають підвищену навіюваність і відповідно високу готовність до розвитку станів підпорядкованості, нерішучості і тривожності. Тест складається з 20 тверджень, відібраних із відомих особистісних опитувальників, його оцінка випробуванням проводиться за дихотомічною шкалою («так», «ні»). Наприклад:

У дитинстві Вас вважали впертою дитиною.

Коли при Вас хтось позіхає, Вам теж часто хочеться позіхнути.

Ви вмієте наполягти на своєму і часто цим користуєтеся.

На основі обстеження 2092 дорослих людей працездатного віку (докладніші дані про вибірку не повідомляються) отримані орієнтовні значення популяційної норми для чоловіків і жінок. Автори повідомляють про досить високу валідність та надійність методики при обстеженні людей у природних умовах життєдіяльності, рекомендують її для оцінки рівня навіюваності як окремих індивідів, так і груп населення [6]. Бали підраховуються відповідно до ключів, та отримані результати діляться на 3 рівні:

слабка конформність: 1-5 балів;
 помірна конформність: 6-14 балів;
 сильна конформність: 15-20 балів.

За методикою «Конформність – навіюваність», з метою підтвердження рівня конформізму в підлітковому віці, нами було проведено дослідження, яким було охоплено учнів 9-10 класів гетьманського ліцею м. Біла Церква. Це були підлітки 14-16 років загальною кількістю 40 чоловік – 20 хлопчиків і 20 дівчаток. Збір даних для емпіричного дослідження був проведений в жовтні – листопаді 2024 року. За особистісним опитувальником «конформність-навіюваність» С.В. Клаучека та В.В. Деларю слід зазначити слабкий, помірний та сильний рівні досліджуваних у відсотках. Отже, відповідно до зображеної діаграми (рис. 2.4.1), 47,5% підлітків мають помірну конформність, 17,5% – мають слабку конформність, 35% відповідно – сильну. Високий рівень домінує у чотирнадцяти досліджуваних, що становить 35%; середній рівень домінує у дев'ятнадцяти досліджуваних, що становить 47,5%; низький рівень домінує у семи досліджуваних, що становить 17.5%.

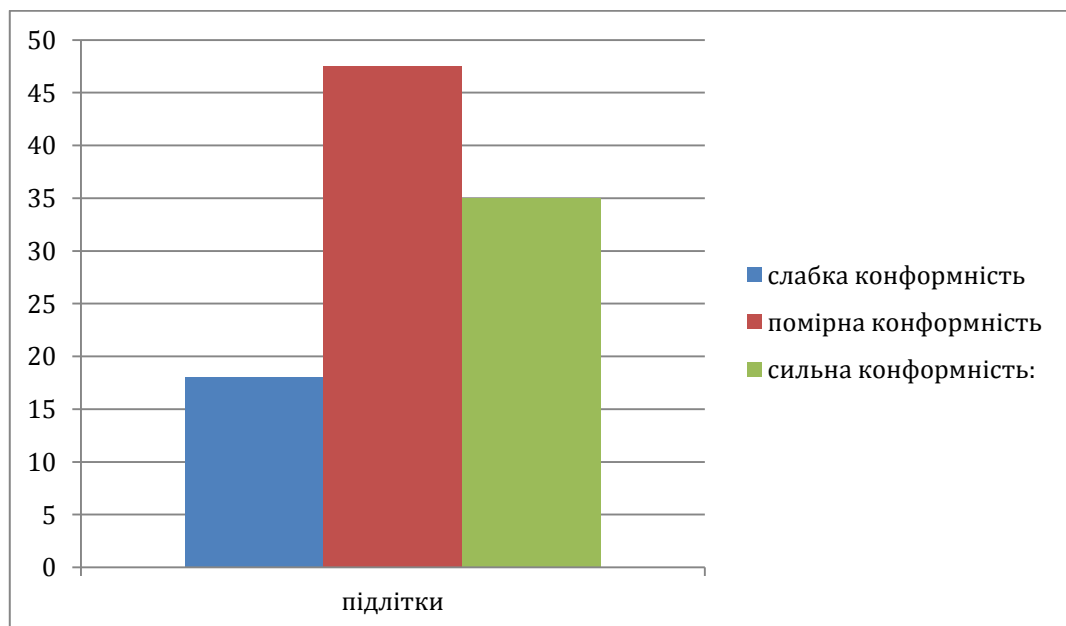

Рисунок 2.2.7 Рівень конформності у підлітків (опитувальник «конформність-навіюваність» С.В. Клаучека та В.В. Деларю)

Таким чином, проаналізувавши результати за даною методикою видно, що у даній вибірці переважає середній рівень конформності досліджуваних. Це свідчить про те, що досліджувані у даній вибірці не завжди піддаються впливу з боку оточуючих, досить незалежні у своїх судженнях, але не завжди вміють відстоювати свою позицію у різноманітних ситуаціях. Думка більшості членів групи часто береться до уваги, але не у всіх випадках особистість з нею погодиться. Результати за даною методикою зображено в таблиці 2.2.2 і на рис. 2.2.7

Данні цього дослідження корелюються з отриманими даними за допомогою опитувальника Кеттелла та усі відмінності є статистично не значимими через недостатню кількість опитаних респондентів.

Таблиця 2.2.2

Рівні конформності

слабка конформність	помірна конформність	сильна конформність
7	19	14
17.5%	47%	35%

Отриманий результат емпіричного дослідження підтверджує отримані раніше теоретичні та емпіричні дані про те, що навіюваність може розглядатися не лише як зворотна сторона (тобто результат) впливу зовнішніх факторів, але і як характеристика особистості, що забезпечує прийняття зовнішнього психічного впливу.

2.3 Психологічні закономірності впливу конформізму на особистісний розвиток в юнацькому віці

В психологічній науці самооцінку вважають досить складним утворенням людської психіки, що пов'язана з оцінюванням,

співставленням власних особистісних якостей, уявлень людини про значимість тих чи інших якостей особистості, їх цінності для досягнення успіхів та моральної оцінки суспільством. Традиційно вважається, що адекватна самооцінка дозволяє людині ставитись до себе критично, передбачає рівне визнання своїх переваг і недоліків. Неадекватна самооцінка свідчить про те, що думка людини про себе розходиться з думкою про неї навколишніх людей. Неадекватно занижена самооцінка – недооцінка себе суб'єктом. Люди з заниженою самооцінкою ставлять перед собою більш низькі цілі, ніж ті, які можуть досягти, перебільшують значення своїх невдач.

Вважається, що юнацький вік, відрізняється великою диференційованістю емоційних реакцій і способів вираження емоційних станів. На поведінковому рівні для особистості юнацького віку характерними є прояви підвищеної тривожності. Вони можуть коливатися від повної апатії і безініціативності до демонстративної агресії. Часто це відбувається при заниженій самооцінці. Низька самооцінка спричиняє надмірну залежність від інших, підпорядкованість, відсутність самостійності, та нерішучість. Ми робимо припущення, що такий стан призводить до формування конформної поведінки у підлітка. Наслідком даного процесу, є необ'єктивна оцінка себе, в результаті чого формується внутрішньо особистісний конфлікт та конфлікт із оточуючим суспільством, остаточно поглиблюється соціальна дезадаптація особистості і складнощі в побудові власного подальшого життя.

В нашому дослідженні ми взяли результати опитування (особистісний опитувальник Кеттелла) 15 підлітків (9 з яких продемонстрували схильність до високого рівня конформізму і 6 неконформізм) і порівняли ці результати в межах 6 факторів [11]:

Фактор MD – «адекватність самооцінки».

Чим вище оцінка за цим фактором, тим більшою мірою людині властиво завищувати свої можливості і переоцінювати себе.

Фактор Е – «підпорядкованість – домінантність».

При низьких оцінках людина сором'язлива, схильна давати дорогу іншим. Часто виявляється залежною, бере провину на себе, тривожиться щодо своїх можливих помилок. Їй властиві тактовність, безмовність, шанобливість, покірність-до повної пасивності.

При високих оцінках людина владна, незалежна, самовпевнена, вперта. Вона незалежна в судженнях і поведінці, свій хід думок схильна вважати законом для себе і оточуючих. У конфліктах звинувачує інших, не визнає влади і тиску ззовні, визнає для себе авторитарний стиль керівництва, але й бореться за високий статус; конфліктна, примхлива.

Фактор Н – «нерішучість – сміливість».

При низьких оцінках людина сором'язлива, невпевнена у своїх силах, стримана, нерішуча, воліє перебувати в тіні. Вона віддає перевагу не великому товариству, а одній-двом людям, товаришам. Відрізняється підвищеною чутливістю до погроз.

При високих оцінках людині властива соціальна сміливість, активність, готовність мати справу з незнайомими обставинами і людьми.

Фактор О – «впевненість у собі – тривожність».

При низьких оцінках людина холоднокровна, спокійна, безтурботна, впевнена у собі.

При високих оцінках людині властива тривожність, депресивність, вразливість.

Фактор Q2 – «конформність – нонконформність».

При низьких оцінках людина залежна від групи, слідує за суспільною думкою, воліє і працювати, і приймати рішення разом з іншими людьми, орієнтується на соціальне схвалення. При цьому у неї часто відсутня ініціатива щодо прийняття рішення.

При високій оцінці людина визнає власні рішення, незалежна, прямує вибраним нею шляхом, сама приймає рішення і сама діє. Однак, маючи власну думку, вона не намагається нав'язати її оточуючим.

Не можна казати, що вона не любить людей, вона просто не має потреби в їх підтримці і схваленню.

Фактор G – «підвласність почуттям – висока нормативність поведінки».

При низьких оцінках людина схильна до мінливості, підвладна впливу випадку і обставин. Не прикладає зусиль для виконання групових вимог і норм. Вона характеризується безпринципністю, неорганізованістю, безвідповідальністю, гнучкими установками щодо соціальних норм. Свобода від впливу норм може призвести до антисоціальної поведінки.

При високих оцінках спостерігається осмислене додержання норм і правил поведінки, наполегливість у досягненні мети, точність, відповідальність, ділова спрямованість.

Під час нашого емпіричного дослідження ми провели аналіз відповідей учасників опитування з низьким рівнем конформізму (6 чоловік) і високим рівнем конформізму (9 учасників) на питання, що стосувались факторів Q2 MD E H O G

Таблиця 2.3.1

Учасники опитування з низьким рівнем конформізму

Учасники опитування	Q2 + Нонконформність	MD Високий рівень самооцінки	E+ Домінантність	H+ Сміливість	O- Впевненість	G + Висока нормативність поведінки
1	9	12	7	11	10	10
2	9	9	7	8	7	7
3	12	6	6	10	6	6
4	9	5	5	4	5	5
5	12	8	9	6	9	9
6	9	7	5	2	6	6

Отримані бали переводимо по кожному фактору в рівні: при загальній кількості 12 балів: 1–4 низький, 5–8 середній, 9-12 високий рівень, при загальній кількості 14 балів (рівень самооцінки MD): 1-4 занижена самооцінка, 5-9 адекватна самооцінка, 10-14 завищена самооцінка.

Таблиця 2.3.2

Учасники опитування з високим рівнем конформізму

Учасники опитування	Q2 – Конформність	MD Низький рівень самооцінки	Е- Підпорядкованість	Н- Нерішучість	О+ Тривожність	Г- Підвласність почуттям
1	3	3	8	4	6	5
2	4	7	3	6	10	9
3	4	6	6	8	10	8
4	3	4	6	8	10	5
5	3	6	6	9	4	7
6	3	4	8	5	9	6
7	4	5	8	7	5	9
8	3	3	3	9	10	3
9	3	6	4	6	8	10

Результати аналізу відповідей вказують на існування зв'язку між рівнем конформності і рівнем самооцінки, підпорядкованості – домінантності, нерішучості – сміливості і упевненості у собі – тривожності.

Так, всі 6 підлітків з високим рівнем нонконформізму продемонстрували середній і високий рівень самооцінки, середній і високий рівень домінантності, 4 показали середній і високий рівень

сміливості (2 – нерішучість), 4 – високий і середній рівень упевненості у собі (двоє високий рівень тривожності).

9 підлітків з високим рівнем конформності, в свою чергу, продемонстрували відносно низький рівень самооцінки, 3 підлітків – високий рівень і 6 – середній рівень підпорядкованості, 8 із 9 показали нерішучість, 1 людина показала упевненість у собі, 2 середній рівень тривожності і ще 6 підлітків виявили високий рівень тривожності. Ми можемо зробити припущення, що на рівень тривожності підлітків в даний момент впливає ситуація в нашій країні, а саме, війна.

Дуже цікавим, на нашу думку, виявився аналіз відповідей на питання фактору G (відповідальність, нормативність поведінки). Як видно в таблиці, майже всі учасники опитування (14 із 15, 93%) продемонстрували середній і високий рівні нормативності поведінки. Ми можемо зробити припущення, що старшокласники учбового закладу, на базі якого проводилось дослідження, осмислено додержуються норм і правил поведінки, демонструють відповідальність, навіть маючи схильність до конформної поведінки. Рівень нормативної поведінки пов'язаний з впливом соціального середовища на особистість, вихованням та це питання потребує додаткового дослідження.

Отже, рівень підпорядкованості, нерішучості і тривожності особистості впливає на рівень самооцінки, а він в свою чергу впливає на прояв конформізму в поведінці індивіда.

На основі нашого дослідження ми можемо говорити про певний системо-комплекс, який демонструє зв'язок конкретних рис особистості, формує конформний тип особистості і, відповідно, впливає на схильність підлітків до конформної поведінки. Ми пропонуємо для використання формулу:

E- H- O+ MD- Q2- – схильність до конформної поведінки.

Висновки до розділу 2

В нашому дослідженні ми дійшли таких висновків:

- З метою виявлення психологічних особливостей формування конформізму в підлітковому віці, нами було проведене дослідження, яким було охоплено учнів 9-10 класів гетьманського ліцею м. Біла Церква (40 чоловік – 20 хлопчиків і 20 дівчаток). Діагностика проявів конформізму у підлітків проводилася за допомогою групової тестової методики, зокрема, 16-факторного особистісного опитувальника Р. Кеттела. Застосування цього тесту в нашому дослідженні дало змогу встановити рівень внутрішньої конформності кожного з обстежених учасників групи, порівняти цей рівень з такими рисами особистості як підпорядкованість – домінантність, нерішучість – сміливість, впевненість – тривожність, адекватність самооцінки.
- Було встановлено, що 9 учнів – 23% від загальної кількості (40) – показали високий ступінь конформізму. З них було 3 хлопчиків і 6 дівчаток. Це вказує на переважання високих показників конформізму у дівчаток. Ще 6 учнів 16% (5 хлопчиків і 1 дівчинка) показали помірно високий рівень, набравши 5 балів. Отже, разом 15 підлітків – 40% (8 хлопців і 7 дівчат) продемонстрували високий і помірно високий рівень готовності до конформізму. 19 підлітків 47% (9 хлопців і 8 дівчат) продемонстрували середній рівень конформності і лише 6 чоловік 14% (4 хлопців і 2 дівчини) мають схильність до нонконформізму. Узагальнюючи дані, ми вважаємо, що можна констатувати досить високий ступінь конформності у підлітків.
- За особистісним опитувальником «конформність-навіюваність» С.В. Клаучека та В.В. Деларю слід зазначити що 47,5% підлітків мають помірну конформність, 17,5% – мають слабку конформність, 35% відповідно – сильну. Данні цього дослідження корелюються з отриманими даними за допомогою опитувальника Кеттелла

та усі відмінності є статистично не значимими через недостатню кількість опитаних респондентів.

- Результати аналізу виявили взаємозв'язки між рівнем конформності та низкою індивідуально-психологічних характеристик досліджуваної вибірки. Зокрема, встановлено зв'язок між рівнем конформності та показниками самооцінки, а також прямо пропорційні зв'язки з показниками підпорядкованості (на противагу домінантності), нерішучості (на противагу сміливості) та тривожності (на противагу впевненості у собі). Водночас, аналіз не виявив статистично значущого зв'язку між рівнем конформності та фактором G (відповідальність).

- Виявлена конфігурація взаємозв'язків (тенденція E- H- O+ MD- у поєднанні з низьким Q2-) яка може розглядатися як схильність до конформної поведінки у підлітковому віці.

РОЗДІЛ 3

ПСИХОЛОГІЧНІ ЗАСОБИ ПРОФІЛАКТИКИ Й КОРЕКЦІЇ КОНФОРМІЗМУ В ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ

3.1 Позитивний та негативний аспекти конформізму

З наукової точки зору неможливо однозначно оцінити конформізм. Ми дослідили, що під цим терміном розуміють солідарність, терпіння, підкорення, соціальну пасивність і т.п. Треба враховувати, що у будь-якого явища є свої негативні та позитивні сторони. Для прикладу, наведемо декілька з них.

Так, конформізм може бути корисним у формі соціальної взаємодії, коли допомагає людям співпрацювати, досягати спільних цілей. Крім того, конформізм може сприяти соціальному порядку та стабільності. Конформізм може допомогти підліткам вчитися новим нормам поведінки, співпрацювати з іншими та розвивати почуття приналежності.

Існують ситуації, в яких конформна поведінка вкрай бажана, в той час як вияви негативізму можуть викликати неминучу катастрофу. Наприклад, правила дорожнього руху необхідні в нашому житті, їх виконання передбачає конформну поведінку всіх учасників дорожнього руху. І мабуть, найголовнішим позитивним аспектом конформізму є формування єдності у суспільстві, особливо в період коли таке суспільство переживає «важкі часи» своєї історії.

Наше дослідження присвячене вивченню психологічних особливостей конформізму в юнацькому віці, отже, ми виокремили очевидні плюси конформізму серед підлітків:

- Психологічний захист для кожного члена учнівської групи, відсутність сумнівів та тяжких роздумів.
- Конформізм посилює згуртованість колективу та покращує атмосферу і продуктивність навчання.

- Соціальна взаємодія сприяє стабільності соціального життя.
- Виконання правил, наприклад, під час дорожнього руху, сприяє зменшенню кількості ДТП та загибелі людей.

Безумовно є у цього явища і негативний бік, зокрема:

- Придушення індивідуальності: конформізм може призвести до того, що підлітки будуть пригнічувати свої власні думки, почуття і цінності.
- Прийняття неправильних рішень: конформізм може призвести до того, що підлітки будуть приймати неправильні рішення, щоб не йти проти думки більшості.
- Групове мислення: конформізм може призвести до групового мислення, коли члени учнівської групи некритично приймають рішення, щоб не йти проти думки більшості.
- Дискримінація: конформізм може призвести до дискримінації підлітків, які не відповідають нормам групи.
- Ризикована поведінка: підлітки можуть йти на ризиковану поведінку, щоб бути прийнятими групою.

Але існують ситуації, в яких конформізм може виявитися руйнівним і привести до трагічних наслідків.

- Втрата унікальності власного «я», внутрішні конфлікти із собою через вимушене погодження.
- Атрофія здатності ухвалювати самостійні рішення.
- Різне зниження самооцінки та формування комплексу неповноцінності.
- Величезна шкода прогресу та демократії. У політиці конформісти часто підтримують автократію, авторитарний стиль керівництва.

Якщо зосередити увагу на політологічному аспекті цього явища і взяти за основу визначення, що наведене в політологічному

енциклопедичному словнику, то побачимо, що «найтипівіших рис конформізм набуває в умовах тоталітарного суспільства, незалежно від його соціально-економічного базису. Культивування конформізму засобами ідеологічного впливу і системою призводить до розчинення індивіда у суспільних організаціях, стереотипності мислення, втрати незалежності свідомості» [18, с. 292].

В якості прикладу можемо навести Росію, яка розв'язала агресивну війну проти України. Чому велика частина російського суспільства підтримує агресію і жорстокість? Вважаємо, що відповідь потрібно шукати в політичному режимі, що існував в радянському Союзі та існує зараз в Росії. Через запровадження жорсткого тоталітарного режиму владі вдалося і зараз вдається придушити (знищити) будь-які спроби прояву невдоволення серед громадян, що в результаті породжує у масовій свідомості «тваринний» страх перед системою і проявляється в таких якостях як політична пасивність, небажання проявляти ініціативу, орієнтація на «сильну руку» тощо.

Свого часу відомий знавець людської психіки Зігмунд Фройд, серед механізмів формування соціального конформізму, виділяв залякування та насильство як головні, домінантні фактори. Думається саме страх є першоджерелом конформізму в суспільстві. Під тиском державного авторитаризму формується конформістська свідомість яка з часом може перерости в особливий тип ментальності, що характеризується безумовним підкоренням особистості владі й т.п.

Отже, конформізм – це складне явище, яке може мати як позитивні, так і негативні наслідки.

3.2 Засоби корекції конформної поведінки старшокласників

Ми вияснили, що одна із причин конформної поведінки лежить в площині людської психіки та на конформну поведінку впливає безліч різних чинників. В нашому дослідженні ми проаналізували зв'язок між рисами особистості і вивели певний системо-комплекс який може впливати на конформну поведінку..

Згадаємо експеримент Соломона Аша, який показує дуже глибоку тенденцію, яку ми маємо – тенденцію до відповідності. Ще приклад: згадаємо часи, коли рабство було домінуючим, і більшість людей, здавалося, вважали, що рабство – це нормально. Що робити, якщо ви НЕ вірите, що рабство – це нормально. Що робити, якщо ви насправді відчуваєте, що це неетично? Уявіть, що вас оточують люди, які вірять у це, тоді ви можете бути схожими на суб'єкта експерименту Аша. Вам може бути дуже важко відстоювати те, у що ви вірите, і сказати, що «я думаю, що всі ви помиляєтесь». Експеримент Аша показує, що людині це може бути дуже важко зробити. Це означає, що ми іноді можемо слідувати за групою, навіть коли думаємо, що група йде неправильним шляхом. Простий, але глибокий експеримент продемонстрував, що важливим аспектом під час цього процесу є прагнення до сприйняття та схвалення групової норми. Довіра до групи, страх бути відхиленням або викликати конфлікт, а також бажання підтримувати хороші відносини з іншими членами групи, можуть мотивувати людей піддатися груповому тиску та проявляти конформну поведінку.

Отже, виникає питання як допомогти підліткам зменшити рівень конформності, розвинути критичне мислення, впевненість у собі, рішучість приймати самостійні рішення, розвинути всі ті якості, які характеризують асертивну особистість.

Загальновідомі поради підліткам:

- Навчіть їх критично мислити, аналізувати інформацію, ставити запитання та формувати власні думки.

- Підтримуйте їхню самооцінку. Допоможіть їм відчувати себе впевненими в собі та цінними.
- Навчіть їх говорити «ні». Допоможіть їм вчитися відстоювати свою точку зору, навіть якщо вона відрізняється від думки більшості.
- Створіть атмосферу довіри. Допоможіть їм відчувати себе комфортно, коли вони діляться своїми думками та почуттями з вами.
- Будьте прикладом для наслідування. Покажіть їм, що ви цінуєте індивідуальність і не боїтеся відстоювати свою точку зору.

Ми вважаємо, що найкращим засобом зменшення проявів конформності у підлітків є тренінг. Отже, ми розробили тренінговий курс, який є прикладом і може бути адаптований до конкретної аудиторії та цілей.

Тренінг розрахований на п'ять занять, кожне тривалістю до 60 хвилин, і, відповідно, складається із 5 модулів.

Мета тренінгу:

- Розвинути критичне мислення та вміння аналізувати інформацію.
- Підвищити самооцінку та впевненість у собі.
- Сформувати стійкість до соціального тиску.
- Заохотити до самостійного прийняття рішень.

Структура тренінгу:

Модуль 1: Що таке конформність?

Обговорення: Що таке конформність? Чому люди схильні до конформності? Які можуть бути наслідки конформної поведінки?

Вправа «Думки вголос»: Учасники діляться своїми думками про ситуації, коли вони відчували соціальний тиск та необхідність підлаштовуватися під думку інших.

Вправа «Думки вголос» (необхідні матеріали: папір, ручки, дошка або фліпчарт (за бажанням))

Інструкція для тренера:

Вступ: Поясніть учасникам, що ця вправа допоможе їм краще зрозуміти свої реакції на соціальний тиск та обмінятися досвідом. Запевніть їх у конфіденційності та тому, що немає правильних або неправильних відповідей.

Розминка: Запропонуйте учасникам короткі вправи на розминку, щоб створити атмосферу довіри та відкритості. Наприклад, можна попросити їх поділитися якимсь цікавим фактом про себе або згадати ситуацію, коли вони відчували себе особливо впевнено.

Постановка завдання: Поясніть, що учасники повинні згадати ситуацію, коли вони відчували соціальний тиск, і описати її детально. Запропонуйте такі питання для роздумів:

- Коли і де це сталося?
- Хто був присутній?
- Який саме тиск ви відчували?
- Як ви зреагували на цей тиск?
- Які емоції ви відчували?
- Чи шкодуєте ви про свою реакцію? Чому?

Робота в парах: Розділіть учасників на пари і попросіть їх по черзі розповісти один одному про свою ситуацію. Партнер може задавати уточнюючі питання, але не повинен оцінювати або давати поради.

Обговорення в групі: Зберіть учасників разом і запропонуйте їм поділитися найбільш яскравими моментами з їхніх розмов у парах. Заохочуйте відкрите обговорення, задавайте питання, які допоможуть учасникам глибше зануритися в свої переживання.

- Які спільні риси ви помітили в описаних ситуаціях?
- Які емоції ви відчували, слухаючи історії інших?

- Які стратегії допомогли вам протистояти соціальному тиску в минулому?

- Які нові ідеї ви отримали під час цього обговорення?

Підведення підсумків: Підсумуйте основні ідеї, які виникли під час обговорення. Підкресліть, що кожен з нас стикається з соціальним тиском, і це нормально. Важливо навчитися розпізнавати цей тиск і розвивати впевненість у собі, щоб приймати власні рішення.

Дискусія: Обговорення позитивних та негативних аспектів конформності.

Модуль 2: Розвиток критичного мислення

Вправа «Правда чи брехня»: Учасникам пропонуються різні твердження, які вони повинні оцінити з точки зору їхньої достовірності.

Техніка «Шість капелюхів мислення»: Розвиток різних способів мислення (факти, почуття, творчість, критична оцінка тощо).

Техніка «Шість капелюхів мислення» – це інструмент, розроблений Едвардом де Боно, який дозволяє розглянути проблему з різних точок зору. Кожен «капелюх» представляє певний спосіб мислення:

Білий капелюх: Факти. Збираємо всю доступну інформацію, факти, дані.

Червоний капелюх: Почуття. Виражаємо свої емоції, інтуїцію, почуття щодо ситуації.

Чорний капелюх: Критика. Шукаємо недоліки, ризики, негативні наслідки.

Жовтий капелюх: Позитив. Шукаємо позитивні сторони, можливості.

Зелений капелюх: Творчість. Генеруємо нові ідеї, альтернативи, нестандартні рішення.

Синій капелюх: Контроль. Структуруємо процес мислення, підводимо підсумки, приймаємо рішення.

Як використовувати техніку:

1. Вибір теми або проблеми.

2. Розподіл ролей: Розподіліть учасників на групи або попросіть їх по черзі «надягати» кожен капелюх.

3. Обговорення: Кожна група або учасник, «одягнувши» певний капелюх, висловлює свої думки, відповідно до його кольору.

4. Підведення підсумків.

Наприклад, маємо ситуацію: підліток відчуває тиск з боку однолітків спробувати куріння. Застосування «Шість капелюхів»:

1. **Білий капелюх (факти):**

Які факти я знаю про куріння? (шкідливий вплив на здоров'я, залежність, неприємний запах).

Які факти я знаю про своїх друзів, які курять? (можливо, вони кажуть, що це круто, але чи дійсно так?).

Які факти я знаю про наслідки куріння для мого здоров'я та здоров'я оточуючих?

2. **Червоний капелюх (почуття):**

Як я почуваюся, коли бачу, як мої друзі курять? (можливо, сором, тиск, бажання бути прийнятим).

Як я почуваюся, коли думаю про те, щоб самому спробувати курити? (тривога, страх, цікавість).

Як я почуваюся, коли думаю про своє здоров'я та майбутнє?

3. **Чорний капелюх (критика):**

Які негативні наслідки можуть бути, якщо я почну курити? (захворювання, залежність, втрата здоров'я).

Як куріння вплине на мої стосунки з родиною та друзями?

Які фінансові витрати можуть бути пов'язані з курінням?

4. **Жовтий капелюх (позитив):**

Які позитивні аспекти можуть бути пов'язані з тим, що я не буду курити? (здоров'я, повага до себе, приклад для інших).

Як відмова від куріння вплине на мою самооцінку?

5. **Зелений капелюх (творчість):**

Які альтернативи курінню я можу знайти? (заняття спортом, хобі, спілкування з друзями).

Як я можу відмовитися від пропозиції покурити, не образивши своїх друзів?

6. Синій капелюх (контроль):

Який висновок я можу зробити?

Яке рішення я приймаю?

Дискусія: Обговорення важливості критичного мислення в прийнятті рішень.

Модуль 3: Підвищення самооцінки

Вправа «Мої сильні сторони»: Учасники складають список своїх досягнень та позитивних якостей.

Техніка «Афірмації»: Створення позитивних тверджень про себе.

Афірмації – це короткі, позитивні твердження, які ми повторюємо собі з метою змінити свої думки, переконання та поведінку. Це як мантри, які допомагають перепрограмувати наш мозок на більш позитивний лад. Регулярне повторення афірмацій може сприяти підвищенню самооцінки, досягненню цілей та загальному покращенню якості життя.

Як працюють афірмації?

Наш мозок сприймає все, що ми йому говоримо, як правду. Коли ми повторюємо позитивні твердження, ми посилаємо мозку сигнал про те, що ми хочемо змінитися. З часом, ці позитивні установки починають замінювати негативні думки, які нас обмежують.

Рольова гра: Ситуації, в яких підліток повинен відстояти свою точку зору.

Модуль 4: Стійкість до соціального тиску

Вправа «Сценарії»: Розгляд різних ситуацій, в яких підлітки можуть відчувати соціальний тиск, та обговорення можливих варіантів поведінки.

Техніка «Скажи «ні» ввічливо»: Відпрацювання навичок відмови від небажаних пропозицій.

Техніка «Скажи «ні» ввічливо» передбачає відпрацювання різних способів відмови, які дозволяють зберегти добрі стосунки з іншими людьми, але при цьому захистити свої інтереси. Кроки проведення:

1. Обговорення: Почніть з обговорення, чому людям буває важко відмовляти. Обговоріть типові ситуації, коли люди відчують тиск, щоб погодитися на щось, що їм не хочеться.

2. Типи відмов: Розгляньте різні типи відмов:

Пряма відмова: Чітке і конкретне «ні». Наприклад: «Ні, дякую, я не можу це зробити».

Відмова з поясненням: Коли ви відмовляєте, додаючи причину. Наприклад: «Ні, дякую, я зараз зайнятий іншим проєктом».

Відмова з альтернативою: Замість прямої відмови, пропонуєте альтернативу. Наприклад: «Зараз я не можу, але можемо зустрітися наступного тижня».

Відмова з відкладенням: Відкладаєте рішення на потім. Наприклад: «Дай мені подумати над твоєю пропозицією».

Дискусія: Обговорення важливості бути самим собою.

Модуль 5: Самостійне прийняття рішень

Вправа «Дерево рішень»: Вирішення проблемних ситуацій за допомогою методу «дерева рішень».

Техніка «Дерево рішень» допомагає проаналізувати всі можливі варіанти розвитку подій, оцінити їхні наслідки та вибрати оптимальний шлях. Як працює:

Визначення проблеми: Чітко сформулюйте проблему, яку потрібно вирішити.

Побудова дерева: Намалюйте дерево, де кожен вузол представляє рішення або подію. Гілки, що відходять від вузла, відображають можливі результати.

Оцінка ймовірностей: Для кожного можливого результату оцініть його ймовірність.

Оцінка наслідків: Для кожного результату оцініть його наслідки (позитивні або негативні).

Обчислення очікуваного значення: Для кожного рішення обчисліть очікуване значення, помноживши ймовірність кожного результату на його наслідки і підсумувавши всі добутки.

Вибір оптимального рішення: Виберіть рішення з найвищим очікуваним значенням.

Техніка «Зважування аргументів»: Аналіз за і проти прийняття того чи іншого рішення.

Техніка «Зважування аргументів» дозволяє структуровано проаналізувати аргументи «за» і «проти» прийняття того чи іншого рішення.

Як працює:

Сформулюйте рішення: Чітко сформулюйте рішення, яке потрібно прийняти.

Складіть список аргументів: Запишіть всі аргументи «за» і «проти» цього рішення.

Оцініть важливість кожного аргументу: Призначте кожному аргументу бал за шкалою від 1 до 10, де 10 – найважливіший.

Підсумуйте бали: Підрахуйте загальну кількість балів для аргументів «за» і «проти».

Прийміть рішення: Виберіть рішення, для якого сума балів аргументів буде вищою.

Дискусія: Обговорення відповідальності за свої рішення.

Методи та прийоми.

Інтерактивні вправи: Рольові ігри, дискусії, групові завдання.

Наочні матеріали: Презентації, відеоролики, плакати.

Практичні завдання: Виконання вправ на розвиток навичок критичного мислення та самооцінки.

Зворотний зв'язок: Створення атмосфери довіри, де кожен учасник може висловити свою думку.

Очікувані результати:

- Підлітки розвинути навички критичного мислення.
- Вони стануть більш впевненими у собі та своїх рішеннях.
- Зменшиться схильність до конформної поведінки.
- Підлітки навчатися відстоювати свою точку зору.
- Збільшиться самооцінка та самоповага.

3.3 Оцінка результативності тренінгу

Для оцінки ефективності впровадженого тренінгового курсу «Корекція конформної поведінки» пропонується застосування анкетування на етапах до і після проведення тренінгу.

Метою даного опитування є визначення динаміки особистісних характеристик юнаків, зокрема рівня підпорядкованості, тривожності, соціальної прийнятності (популярності) та самовпевненості, як показників результативності корекційного втручання.

Процес апробації тренінгу «Корекція конформної поведінки» здійснювався у кілька етапів з метою оцінки його ефективності у зниженні рівня конформності та позитивній динаміці особистісних характеристик старшокласників. Апробація тренінгу відбувалася на базі Білоцерківського гетьманського ліцею-гімназії Білоцерківської міської ради Київської області. Вибірка складалася з 20 учнів 10 класів. Вік досліджуваних 16 років. Для проходження опитування можна використовувати Google форми і проводити, відповідно, опитування он-лайн.

Етапи апробації:

Було сформовано дві групи юнаків: експериментальну та контрольну. Групи були зіставні за віком та статтю. В експериментальній

групі планувалося проведення тренінгу, контрольна група продовжувала навчання у звичайному режимі.

До початку тренінгових занять в обох групах було проведено анкетування за авторською методикою з метою первинної оцінки рівня підпорядкованості, відчуття тиску групи, здатності відстоювати власну думку, впевненості у собі, рівня тривожності в соціальних ситуаціях та значущості прийняття оточуючими. Учасникам пропонувалося анонімно відповісти на запитання анкети:

1. Наскільки часто ви погоджуєтесь з думкою більшості, навіть якщо вона відрізняється від вашої? (ніколи, зрідка, часто, завжди)
2. Як часто ви відчуваєте тиск з боку групи, щоб змінити свою думку або поведінку? (ніколи, зрідка, часто, завжди)
3. Наскільки легко вам відстояти свою точку зору, якщо вона відрізняється від думки інших? (дуже легко, легко, важко, дуже важко)
4. Як ви оцінюєте свою впевненість у власних силах? (дуже низька, низька, середня, висока, дуже висока)
5. Наскільки часто ви відчуваєте тривогу в нових соціальних ситуаціях? (ніколи, зрідка, часто, завжди)
6. Як ви вважаєте, наскільки важливо для вас бути прийнятим оточуючими? (дуже важливо, важливо, неважливо, зовсім неважливо)

В експериментальній групі було проведено п'ять тренінгових занять за розробленою програмою «Корекція конформної поведінки», спрямованих на розвиток критичного мислення, підвищення самооцінки, формування стійкості до соціального тиску та заохочення самостійного прийняття рішень. Контрольна група тренінгу не проходила.

Після завершення тренінгових занять в експериментальній групі та в контрольній групі було повторно проведено анкетування (**додаток В**) за тією ж авторською методикою.

Отримані дані до та після тестування були статистично оброблені для визначення динаміки особистісних характеристик в обох групах (таблиця 3.3.1). Для кожного запитання анкети порівнювалися середні значення відповідей в експериментальній та контрольній групах до та після проведення тренінгу. Застосовувалися методи статистичного аналізу.

Таблиця 3.3.1

Динаміка особистісних характеристик

Особистісна характеристика	Середнє значення (до тренінгу, експерим. група)	Середнє значення (після тренінгу, експерим. група)	Середнє значення (до тренінгу, контр. група)	Середнє значення (після тренінгу, контр. група)	Статистична значущість змін (p-рівень)
Частота погодження з думкою більшості	3.2	2.1	3.1	3.0	p < 0.01
Відчуття тиску групи	2.8	1.8	2.7	2.6	p < 0.01
Легкість відстоювання власної думки	3.0	1.9	3.1	3.0	p < 0.01
Впевненість у собі	2.8	3.9	2.9	3.0	p < 0.01
Тривога в нових соц. ситуаціях	2.5	1.6	2.4	2.4	p < 0.05
Важливість прийняття оточуючими	3.5	2.4	3.4	3.3	p < 0.01

Частота погодження з думкою більшості (1-ніколи, 4-завжди)

Відчуття тиску групи (1-ніколи, 4-завжди)

Легкість відстоювання власної думки (1-дуже легко, 4-дуже важко)

Впевненість у собі (1-дуже низька, 5-дуже висока)

Частота тривоги в нових соціальних ситуаціях (1-ніколи, 4-завжди)

Важливість прийняття оточуючими (1-зовсім неважливо, 4-дуже важливо)

Аналіз результатів анкетування дозволив визначити динаміку наступних особистісних характеристик юнаків в експериментальній групі порівняно з контрольною:

- Зниження частоти відповідей, що свідчать про часте погодження з думкою більшості.
- Зменшення частоти відповідей про відчуття тиску з боку групи щодо зміни думки або поведінки.
- Збільшення частоти відповідей, що вказують на легкість відстоювання власної точки зору.
- Збільшення середнього балу за шкалою оцінки впевненості у власних силах.
- Зниження частоти відповідей про часте відчуття тривоги в нових соціальних ситуаціях.
- Зниження рівня важливості прийняття оточуючими.

Отже, статистично значущі зміни в експериментальній групі після проведення тренінгу, порівняно з відсутністю значущих змін або меншою динамікою в контрольній групі, свідчать про ефективність тренінгу «Корекція конформної поведінки» у зниженні рівня конформності та позитивному впливі на зазначені особистісні характеристики юнаків. Отримані дані стали підґрунтям для висновків про результативність розробленого корекційного втручання.

Підлітковий вік – це складний період, але це також час, коли юнаки можуть навчитися бути самостійними та приймати відповідальні рішення. Допомога дорослих може допомогти їм протистояти конформізму та йти власним шляхом, вчитись самостійно мислити та приймати рішення.

Свобода передбачає відповідальність, а мислити самому – нелегке завдання. Ми завжди стоятимемо на роздоріжжі безлічі доріг. Яку лінію

поведінки слід обрати, і що краще: погодження чи бунт, щастя в колективі чи гордість самотності – відповісти складно, трапляється, доводиться йти на поступки суспільству, щоб здійснити свою потаємну мрію, а іноді слід проявити силу і не зігнутися під тиском помилок більшості. Це вибір кожного з нас у кожній певній життєвій ситуації, і рецепт, як бути: уникнути конформізму чи дотримуватися його беззастережно – відкрита тема для дискусій.

Висновки до розділу 3

В нашому дослідженні ми дійшли таких висновків:

- У будь-якого явища є свої негативні та позитивні сторони. Ми виокремили очевидні плюси конформізму серед підлітків але і негативні моменти: придушення індивідуальності, прийняття неправильних рішень, групове мислення, дискримінація, ризикована поведінка. Існують ситуації, в яких конформізм може виявитися руйнівним і привести до трагічних наслідків.
- Найкращим засобом зменшення проявів конформності у підлітків є тренінг, спрямований на розвиток критичного мислення, підвищення самооцінки, формування стійкості до соціального тиску та заохочення самостійного прийняття рішень. Оцінка результативності та ефективності тренінгу передбачає проведення анкетування до та після його завершення для відстеження змін у показниках підпорядкованості, тривожності, впевненості в собі та інших особистісних якостях.
- Статистично значущі зміни в експериментальній групі після проведення тренінгу, порівняно з відсутністю значущих змін або меншою динамікою в контрольній групі, свідчать про ефективність тренінгу «Корекція конформної поведінки» у зниженні рівня конформності та

позитивному впливі на зазначені особистісні характеристики юнаків. Отримані дані стали підґрунтям для висновків про результативність розробленого корекційного втручання.

- Підлітковий вік – це складний період, але це також час, коли підлітки можуть навчитися бути самостійними та приймати відповідальні рішення. Допомога дорослих може допомогти їм протистояти конформізму та йти власним шляхом, вчитись самостійно мислити та приймати рішення. Вибір між конформністю та нонконформністю є індивідуальним і залежить від конкретної життєвої ситуації.

ВИСНОВКИ

На основі проведеного дослідження сформульовано наступні висновки.

Здійснено теоретичний аналіз існуючих наукових підходів до дослідження конформності, що дозволило уточнити зміст поняття «конформізм» та «конформна поведінка». Конформізм – термін, що позначає соціально-психологічну та моральну орієнтацію особистості, для якій притаманне пасивне пристосовницьке прийняття готових стандартів у поведінці, оцінках, смаках, повне і беззастережне визнання існуючих порядків, норм і правил співжиття, відмова від особистої позиції; моральний принцип, що визначає спосіб реалізації моральності, регламентує сферу морального спілкування.

Конформна поведінка розглядається як конкретна реакція індивіда на ситуацію групового тиску, а конформність – як стійка особистісна властивість, що відображає схильність до підпорядкування впливу групи.

Конформна поведінка індивіда – це конкретна поведінка в ситуації конкретного групового тиску. Відповідно, конформність – це особливість чи властивість індивіда, яка виявляється у його схильності піддаватися реальному чи уявному тискові групи.

Аналіз наукової літератури з психології підліткового віку засвідчив високий рівень конформності як типову рису сучасних старшокласників, підкреслюючи значущість групової думки та прагнення до ідентифікації з однолітками.

Узагальнюючи дані, ми вважаємо, що можна констатувати досить високий ступінь конформності у підлітків. Результати емпіричного дослідження вказують на значущі психологічні особливості прояву конформізму у юнаків, які залежать як від певних особистісних чинників (існування зв'язків між рівнем конформності і рівнем самооцінки,

підпорядкованості – домінантності, нерішучості – сміливості і упевненості у собі – тривожності), так і соціально-психологічних характеристик групи (ступеня згуртованості групи, статусу особистості в групі, характеру міжособистісних відносин у групі).

На основі виявлених взаємозв'язків сформовано уявлення про певний системо-комплекс особистісних рис, що сприяють формуванню конформного типу особистості та зумовлюють схильність підлітків до конформної поведінки. (E- H- O+ MD- Q2- – схильність до конформної поведінки).

Результати теоретико-емпіричного дослідження стали підґрунтям для розробки та апробації тренінгової програми, спрямованої на розвиток самовпевненості та підвищення рівня самооцінки старшокласників, що розглядається як фактор особистісного розвитку та засіб протидії конформності.

Для оцінки результативності тренінгу рекомендований опитувальник за авторською методикою. Статистично значущі зміни в експериментальній групі після проведення тренінгу, порівняно з відсутністю значущих змін або меншою динамікою в контрольній групі, свідчать про ефективність тренінгу «Корекція конформної поведінки» у зниженні рівня конформності та позитивному впливі на зазначені особистісні характеристики юнаків. Отримані дані стали підґрунтям для висновків про результативність розробленого корекційного втручання.

Перспективи подальших досліджень вбачаються у поглибленому вивченні психологічних чинників конформної поведінки підлітків та оцінці ефективності розробленого тренінгу на розширеній вибірці, що дозволить підтвердити гіпотезу про детермінуючий вплив розвитку самовпевненості та підвищення самооцінки на зниження рівня конформності у поведінці юнаків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ануфрієва Н. М., Зелинська Т. М., Туриніна О. Л. Соціальна психологія: Навчальний методичний комплекс. Київ: МАУП, 2006. 200 с.
2. Вольнова Л. М. Вплив схильності до конформізму на соціалізацію підлітків. *Збірник наукових праць / ред. А. Й. Капська*, Київ, 2008, с. 50–59.
3. Горностай П. П., Слюсаревський М. М., Татенко В. О. *Основи соціальної психології*: підручник для закладів вищої освіти; ред. М. М. Слюсаревський. Київ: Талком, 2018. 580 с.
4. Гошовський Я., Савчук М. Психологічні чинники конформної поведінки учнів старшого підліткового віку. *INFORUM.IN.UA*, 2025. URL: <https://www.inforum.in.ua/conferences/22/66/503> (дата звернення: 04.03.2025).
5. Кісельова А. В. Особливості конформної поведінки у юнацькому віці. *Актуальні проблеми психології в закладах освіти*, т. 9, 12 груд. 2019, с. 243–48. URL: <http://dx.doi.org/10.31812/psychology.v9i0.3748> (дата звернення: 04.03.2025).
6. Клаучек С., Деларю В. Розробка скринінгового методу для виявлення схильності до розвитку індуцированих станів. *Психологічний журнал*, 1997, т. 18, № 2, с. 123–129.
7. Конформізм. *Філософський енциклопедичний словник / гол. редкол. В. І. Шинкарук та ін.* Київ: Інститут філософії імені Григорія Сковороди НАН України: Абрис, 2002, с. 742. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Shynkaruk_Volodymyr/Filosofskiy_entsyklopedychnyi_slovnyk.pdf (дата звернення: 04.03.2025).
8. Корнєв М. Н., Коваленко А. Б. *Соціальна психологія*: Підручник. Київ: Либідь, 1995, с. 236–248.

9. Кар'єрне консультування: практичний посібник / О. М. Ігнатович, І. В. Засць, Г. П. Татаурова-Осика, А. М. Шевенко; ред. О. М. Ігнатович. Кропивницький: Імекс-ЛТД, 2020. 282 с.
10. Орбан-Лембрик Л. Е. *Соціальна психологія: У двох книгах: Підручник для студентів вищих навчальних закладів*. Київ: Либідь, 2004. Книга 1: Соціальна психологія особистості і спілкування. 573 с.
11. Основи психології. Практикум: Навчальне видання практичних завдань і вправ для сприяння засвоєнню набутих знань, умінь та навичок викладачів та студентів. Черкаси: Вид. від. ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2007. 220 с. URL: <https://studfile.net/preview/5456832/page:11/> (дата звернення: 04.04.2025).
12. Сенека Л. *Моральні листи до Луцілія*; пер. А. Содомора. Львів: Апріорі, 2022, с. 48.
13. Тверда А. О., Биковський Є. О. Детермінанти конформності у підлітковому віці. *Науковий журнал*. URL: http://medpsychology.pp.ua/determinanti_konformnosti (дата звернення: 14.03.2025).
14. Хусід А. Патріот самого себе. *Шкільний психолог*, № 38, 2002 р.
15. Хохліна О. П. Проблема структури особистості у психології. *Юридична психологія*, 2016, № 2(19), с. 20–31.
16. Чудновский В. Э. Про деякі дослідження конформізму в соціальній психології. *Питання психології*, 1971, № 4, с. 118–126.
17. Велика українська енциклопедія. Тематичний словник гасел з напрямку «Філософські науки» (філософія, логіка, етика, естетика) / уклад.: А. В. Арістова, І. В. Шліхта; ред. А. М. Киридон. Київ: Державна наукова установа «Енциклопедичне видавництво», 2019. 256 с.
18. Політологічний енциклопедичний словник / упоряд. В. П. Горбатенко; ред. Ю. С. Шемшученко, В. Д. Бабкіна. Київ: Генеза, 2004. 736 с.

19. Конформізм соціальний. *Енциклопедія Сучасної України* / гол. редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк та ін.; авт. статті Т. Я. Любима. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2014. URL: <https://esu.com.ua/article-3239> (дата звернення: 12.04.2025).
20. Шевченко О.М. Психологічні особливості конформізму в групі здобувачів вищої освіти. IV Всеукраїнська студентська науково-практична конференція «Соціально-освітні домінанти професійної підготовки сучасного компетентного фахівця»: тези доп., 15 травня 2025 р., м. Біла Церква/ Біла Церква у друку.
21. Allen, V. L., & Levine, J. M. (1968). Social support, dissent and conformity. *Sociometry*, p. 138–149.
22. Asch, S. E. (1951). Effects of group pressure upon the modification and distortion of judgment. In H. Guetzkow (Ed.), *Groups, leadership and men*. Pittsburgh, PA: Carnegie Press.
23. Asch, S. E. (1956). Studies of independence and conformity: I. A minority of one against a unanimous majority. *Psychological monographs: General and applied*, 70(9), 1–70.
24. Mayers D. *Social Psychology*. 10th ed. New York: McGraw-Hill Education, 2012.
25. Cialdini R. B. *Influence: The Psychology of Persuasion*. New York: HarperCollins, 2007.
26. Palahnyuk O. Соціальна солідарність в контексті пошуку шляхів досягнення і збереження цілісності суспільства: міждисциплінарний аналіз. *Проблеми політичної психології*, 24, 2021, с. 73–94. URL: <http://dx.doi.org/10.33120/popp-vol24-year2021-66> (дата звернення: 12.04.2025).
27. Eco, Umberto, & McLaughlin, Martin (Translator). *On Literature*. HarperVia First Edition, 2005. 352 p.

ДОДАТКИ

Додаток А

Тест Кеттелла (16 RF-опитувальник)

1. Я думаю, що моя пам'ять тепер краща, ніж була раніше,

- а) так;
- в) важко відповісти;
- с) ні.

2. Я б цілком міг жити один, далеко від людей,

- а) так;
- в) іноді;
- с) ні.

3. Якби я сказав, що небо знаходиться «знизу» і що зимою «спекотно», я мусів би назвати злочинця:

- а) бандитом;
- в) святим;
- с) хмарою.

4. Коли я лягаю спати, я:

- а) засинаю швидко;
- в) засинаю не дуже швидко;
- с) засинаю з труднощами.

5. Якщо б я вів автомобіль по дорозі, де багато інших машин, я волів би:

- а) пропустити вперед більшість машин;
- в) не знаю;
- с) обігнати всі машини, які йдуть попереду.

6. У компанії я дозволяю іншим жартувати і розповідати будь-які історії,

- а) так;
- в) іноді;
- с) ні.

7. Мені важливо, щоб у всьому, що мене оточує, не було безладу,

- а) вірно;
- в) важко сказати;
- с) невірно.

8. Більшість людей, з якими я буваю в компаніях, без сумніву, раді мене бачити.

- а) так;
- в) іноді;
- с) ні.

9. Я б скоріш за все займався:

- а) фехтуванням і танцями;
- в) важко сказати;
- с) боротьбою і баскетболом.

10. Мені подобається спостерігати, як розходяться слова людей з їхніми діями.

- а) так;
- в) іноді;
- с) ні.

11. Читаючи про яку-небудь подію, я цікавлюся всіма подробицями,

- а) завжди;
- в) іноді;
- с) рідко.

12. Коли друзі кепкують з мене, я зазвичай сміюся разом з усіма і не ображаюся.

- а) вірно;
- в) не знаю;
- с) невірно.

13. Якщо хтось мені нагрубить, я можу швидко про це забути.

- а) вірно;
- в) не знаю;
- с) невірно.

14. Мені більше подобається вигадувати нові способи виконання роботи, ніж дотримуватися випробуваних прийомів.

- а) вірно;
- в) не знаю;
- с) невірно.

15. Коли я планую що-небудь, то переважно роблю це самостійно, без чийсь допомоги.

- а) вірно;
- в) іноді;
- с) ні.

16. Я думаю, що я менш чутливий і легкозбудливий, ніж більшість людей,
а) вірно;
в) важко відповісти;
с) невірно.

17. Мене дратують люди, які не можуть швидко прийняти рішення,
а) вірно;
в) не знаю;
с) невірно.

18. Іноді, хоча і короткочасно, у мене виникало почуття роздратованості стосовно моїх батьків.
а) так;
в) не знаю;
с) ні.

19. Я скоріше розкрив би свої таємні думки:
а) моїм добрим друзям;
в) не знаю;
с) своєму щоденнику.

20. Я думаю, що слово, протилежне за змістом слову «неточний», - це:
а) недбалий;
в) ретельний;
с) приблизний.

21. У мене завжди вистачає енергії, коли мені це необхідно,
а) так;
в) важко сказати;
с) ні.

22. Мене більше дратують люди, які:
а) своїми грубими жартами змушують людей червоніти;
в) важко відповісти;
с) створюють незручності для мене, запізнюючись на домовлену зустріч.

23. Мені дуже подобається запрошувати гостей і розважати їх.
а) вірно;
в) не знаю;
с) невірно.

24. Я думаю, що:
а) не все треба робити однаково ретельно;

- в) важко сказати;
- с) будь-яку роботу необхідно виконувати ретельно, якщо ви за неї взяли.

25. Мені завжди доводиться долати ніяковість (хвилювання),

- а) так;
- в) можливо;
- с) ні.

26. Мої друзі частіше:

- а) радяться зі мною;
- в) роблять те й інше порівну;
- с) дають мені поради.

27. Якщо приятель обманює мене в дрібницях, я скоріше волію зробити вигляд, що не помітив цього, ніж викрити його.

- а) так;
- в) іноді;
- с) ні.

28. Мені подобається товариш:

- а) інтереси якого мають діловий і практичний характер;
- в) не знаю;
- с) який відрізняється глибоко продуманими поглядами на життя.

29. Я не можу байдуже слухати, як інші люди висловлюють ідеї, протилежні тим, в які твердо вірили.

- а) вірно;
- в) важко відповісти;
- с) невірно.

30. Мене хвилюють мої колишні вчинки і помилки,

- а) так;
- в) не знаю;
- с) ні.

31. Якщо б я однаково добре вмів й те, і інше, то я б надавав перевагу:

- а) грі в шахи;
- в) важко сказати;
- с) боулінг.

32. Мені подобаються комунікабельні, компанійські люди,

- а) так;
- в) не знаю;
- с) ні.

33. Я настільки обережний і практичний, що зі мною трапляється менше неприємних несподіванок, ніж з іншими людьми.

- а) так;
- в) важко сказати;
- с) ні.

34. Я можу забути про свої турботи і обов'язки, коли це необхідно,

- а) так;
- в) іноді;
- с) ні.

35. Мені буває важко визнати, що я неправий,

- а) так;
- в) іноді;
- с) ні.

36. На підприємстві мені було б цікавіше:

- а) працювати з машинами, механізмами і брати участь в основному виробництві;
- в) важко сказати;
- с) розмовляти з людьми, займатися суспільною працею

37. Яке слово не пов'язане з двома іншими?

- а) кішка;
- в) близько;
- с) сонце.

38. Те, що деякою мірою відволікає мою увагу:

- а) дратує мене;
- в) трохи непокоїть;
- с) не турбує мене зовсім.

39. Якщо б у мене було багато грошей, то я:

- а) потурбувався б про те, щоб не викликати до себе заздрощів;
- в) не знаю;
- с) жив би, не відмовляючи собі ні в чому.

40. Найгірше покарання для мене:

- а) важка робота;
- в) не знаю;
- с) бути закритим на самоті.

41. Люди повинні більше, ніж вони роблять це тепер, вимагати дотримання законів моралі.

- а) так;
- в) іноді;
- с) ні.

42. Мені говорили, що в дитинстві я був:

- а) спокійним і любив залишатися один;
- в) не знаю;
- с) жвавим і непосидючим.

43. Мені подобалася б практична щоденна робота з різним устаткуванням і машинами.

- а) так;
- в) не знаю;
- с) ні.

44. Я думаю, що більшість свідків говорять правду, навіть якщо це нелегко для них.

- а) так;
- в) важко сказати;
- с) ні.

45. Іноді я не наважуюся впроваджувати в життя свої ідеї, тому що вони здаються мені нездійсненними.

- а) вірно;
- в) важко відповісти;
- с) невірно.

46. Я намагаюся сміятися над жартами не так голосно, як це робить більшість людей.

- а) вірно;
- в) не знаю;
- с) невірно.

47. Я ніколи не почуваю себе таким нещасним, що хочеться плакати,

- а) вірно;
- в) не знаю;
- с) невірно.

48. У музиці я насолоджуюся:

- а) маршами, симфоніями у виконанні оркестрів;
- в) не знаю;
- с) соло на скрипці.

49. Я б скоріше волів провести два літні місяці:

- а) у селі з одним або двома товаришами;
- в) важко сказати;
- с) очолити групу в туристичному таборі.

50. Зусилля, витрачені на складання планів:

- а) ніколи не зайві;
- в) важко сказати;
- с) не варті цього.

51. Необмірковані вчинки і вислови моїх приятелів на мою адресу не ображають і не засмучують мене.

- а) вірно;
- в) не знаю;
- с) невірно.

52. Коли мені все вдається, я вважаю ці справи легкими,

- а) завжди;
- в) іноді;
- с) рідко.

53. Я волів би скоріше працювати:

- а) в установі, де мені необхідно було б керувати людьми і весь час бути серед них;
- в) важко відповісти;
- с) архітектором, який у тихій кімнаті розробляє свій проект.

54. Будинок так відноситься до кімнати, як дерево:

- а) до лісу;
- в) до рослин;
- с) до листя.

55. Те, що я роблю, у мене не виходить:

- а) рідко;
- в) іноді;
- с) часто.

56. В більшості справ я:

- а) надам перевагу ризику;
- в) не знаю;
- с) волію діяти напевно.

57. Імовірно, деякі люди вважають, що я занадто багато говорю,

- а) скоріше це так;
- в) не знаю;
- с) думаю, що ні.

58. Мені більше подобається людина:

- а) великого розуму, навіть якщо вона ненадійна і непостійна;
- в) важко сказати;
- с) із середніми здібностями, але яка вміє протистояти різним спокусам.

59. Я приймаю рішення:

- а) швидше, ніж інші люди;
- в) не знаю;
- с) повільніше, ніж більшість людей.

60. На мене велике враження справляють:

- а) майстерність та витонченість;
- в) важко сказати;
- с) сила і міць.

61. Я вважаю, що я людина, схильна до співробітництва,

- а) так;
- в) інколи;
- с) ні.

62. Мені більше подобається розмовляти з людьми витонченими, вишуканими, ніж з відвертими і прямолінійними.

- а) так;
- в) не знаю;
- с) ні.

63. Я волію:

- а) вирішувати питання, які стосуються особисто мене, сам;
- в) важко відповісти;
- с) радитися з моїми друзями.

64. Якщо людина не відповідає відразу ж, після того як я що-небудь сказав їй, то я відчуваю, що, мабуть, сказав якусь дурницю.

- а) вірно;
- в) не знаю;
- с) невірно.

65. У скількі роки я здебільшого отримував знання:

- а) на уроках;

- в) важко сказати;
- с) читаючи книжки.

66. Я уникаю суспільної роботи і пов'язаної з цим відповідальності,

- а) вірно;
- в) іноді;
- с) невірно.

67. Коли питання, яке необхідно вирішити, дуже важке і потребує від мене багато зусиль, я намагаюся:

- а) зайнятися іншим питанням;
- в) важко відповісти;
- с) ще раз спробую вирішити це питання.

68. У мене виникають сильні емоції: тривога, гнів, приступи сміху і т.д. - здавалося б, без будь-якої причини.

- а) так;
- в) іноді;
- с) ні.

69. Іноді я розмірковую гірше, ніж завжди,

- а) вірно;
- в) не знаю;
- с) невірно.

70. Мені приємно зробити людині послугу, погодившись призначити зустріч з нею на час, зручний для неї, навіть якщо це не дуже зручно для мене.

- а) так;
- в) іноді;
- с) ні.

71. Я думаю, що число, яке повинно продовжити ряд 2, 5, 8, 11, 14... - це:

- а) 17;
- в) 15;
- с) 18.

72. Іноді у мене бувають нетривалі приступи нудоти і запаморочення голови без визначеної причини.

- а) так;
- в) не знаю;
- с) ні.

73. Я волію скоріше відмовитися від свого замовлення, ніж завдати офіціанту або офіціантці зайве занепокоєння.

- а) так;
- в) іноді;
- с) ні.

74. Я живу нинішнім днем більшою мірою, ніж інші люди,

- а) вірно;
- в) важко сказати;
- с) невірно.

75. На вечірці мені подобається:

- а) брати участь у цікавій розмові;
- в) важко відповісти;
- с) дивитися, як люди відпочивають, і просто відпочивати самому.

76. Я висловлюю свою думку незалежно від того, скільки людей можуть її почути.

- а) так;
- в) іноді;
- с) ні.

77. Якщо б я міг перенестися в минуле, то найбільше хотів би зустрітися з:

- а) Сталіним;
- в) не знаю;
- с) Леся Українка.

78. Мені доводиться стримуватися від того, щоб не втручатися в чужі справи.

- а) так;
- в) іноді;
- с) ні.

79. Працюючи в магазині, я волів би:

- а) оформлювати вітрини;
- в) не знаю;
- с) бути касиром.

80. Якщо люди погано про мене думають, я не намагаюся переконати їх і продовжую робити так, як вважаю за потрібне:

- а) так;
- в) важко сказати;
- с) ні.

81. Якщо я бачу, що мій давній товариш сторониться мене, я зазвичай:

- а) зразу ж думаю: "У нього поганий настрій";
- в) не знаю;
- с) непокоюся про те, який поганий вчинок я скоїв.

82. Всі нещастя трапляються через людей:

- а) які намагаються у все внести зміни, хоча вже існують задовільні способи вирішення цих питань;
- в) не знаю;
- с) які відкидають нові, багатообіцяючі пропозиції.

83. Я отримую велике задоволення, розповідаючи місцеві новини,

- а) так;
- в) іноді;
- с) ні.

84. Акуратні, вимогливі люди не вживаються зі мною,

- а) вірно;
- в) іноді;
- с) невірно.

85. Мені здається, що я менш дратівливий, ніж більшість людей

- а) вірно;
- в) не знаю;
- с) невірно.

86. Я легше можу не рахуватися з іншими людьми, ніж вони зі мною,

- а) вірно;
- в) іноді;
- с) невірно.

87. Буває, що вранці я не хочу ні з ким розмовляти,

- а) часто;
- в) іноді;
- с) ніколи.

88. Якщо стрілки годинника зустрічаються рівно через кожні 65 хв, відміряних на точному годиннику, то цей годинник:

- а) відстає;
- в) іде правильно;
- с) спішить.

89. Мені буває нудно:

- а) часто;

- в) іноді;
- с) рідко.

90. Люди кажуть, що мені подобається робити все своїм оригінальним способом.

- а) вірно;
- в) іноді;
- с) невірно.

91. Я вважаю, що необхідно уникати зайвих хвилювань, тому що вони стомлюють.

- а) так;
- в) іноді;
- с) ні.

92. Вдома у вільний час я:

- а) розмовляю і відпочиваю;
- в) важко відповісти;
- с) займаюся цікавими справами.

93. Я невпевнено і обережно ставлюся до зав'язування дружніх стосунків із новими людьми.

- а) так;
- в) іноді;
- с) ні.

94. Я вважаю, що те, що люди говорять віршами, можна так само виразити прозою:

- а) так;
- в) іноді;
- с) ні.

95. Я підозрюю, що люди, з якими я перебуваю в дружніх стосунках, можуть виявитися зовсім не друзями за моєю спиною.

- а) так, у більшості випадків;
- в) іноді;
- с) ні, рідко.

96. Я думаю, що навіть найдраматичніші події уже через рік не залишать у моїй душі ніякого сліду.

- а) так;
- в) іноді;
- с) ні.

97. Я думаю, що було б цікавіше стати:

- а) натуралістом і працювати з рослинами;
- в) не знаю;
- с) страховим агентом.

98. Я схильний до безпричинного страху і відрази щодо деяких речей, наприклад певних тварин, місць і т.д.

- а) так;
- в) іноді;
- с) ні.

99. Я люблю міркувати про те, як можна було б покращити світ,

- а) так;
- в) важко сказати;
- с) ні.

100. Я надаю перевагу іграм:

- а) де потрібно грати в команді або мати партнера;
- в) не знаю;
- с) де кожний грає за себе.

101. Вночі мені сняться фантастичні або абсурдні сни.

- а) так;
- в) іноді;
- с) ні.

102. Якщо я залишаюся в будинку один, то через деякий час відчуваю тривогу і страх.

- а) так;
- в) іноді;
- с) ні.

103. Я можу своїм дружнім ставленням ввести людей в оману, хоча насправді вони мені не подобаються.

- а) так;
- в) іноді;
- с) ні.

104. Яке слово не співвідноситься з двома іншими?

- а) думати;
- в) бачити;
- с) слухати.

105. Якщо мати Марії є сестрою батька Олександра, то ким є Олександр по відношенню до батька Марії?

- а) двоюрідним братом;
- в) племінником; с) дядьком.

Інтерпретація факторів

Фактор А – «замкнутість-товариськість». При низьких оцінках людина характеризується некоммунікбельністю, замкнутістю, безучасністю, деякою ригідністю і суворістю в оцінці людей. Вона скептично налаштована, холодна стосовно оточуючих, любить бути на самоті, не має близьких друзів, з якими можна бути відвертою.

При високих оцінках людина відкрита і добросердна, товариська і добродушна. їй властиві природність і невимушеність у поведінці, уважність, доброта, м'якосердність у стосунках. Вона охоче працює з людьми, активна в улагодженні конфліктів, довірлива, не боїться критики, переживає яскраві емоції, зразу відгукується на будь-які події.

У цілому фактор орієнтований на вимірювання коммунікбельності людини в малих групах.

Фактор В – «інтелект». При низьких оцінках людині властиві конкретність і деяка ригідність мислення, може мати місце емоційна дезорганізація мислення.

При високих оцінках спостерігається абстрактність мислення, кмітливість і здатність швидко навчатися. Існує деякий зв'язок з рівнем вербальної культури та ерудиції.

Фактор С – «емоційна нестійкість - емоційна стійкість». При низьких оцінках виражені низька толерантність до фрустрації, підвладність почуттям, мінливість інтересів, схильність до лабільності настрою, роздратованість, утомлюваність, невротичні симптоми, іпохондрія.

При високих оцінках людина стримана, працелюбна, емоційно зріла, реалістично налаштована. Краще здатна наслідувати вимоги групи, характеризується стійкістю інтересів. У неї відсутня нервова втома. У крайніх випадках може мати місце емоційна ригідність і нечутливість. За деякими дослідженнями, фактор пов'язаний з силою нервової системи, лабільністю.

Фактор Е – «підпорядкованість – домінантність». При низьких оцінках людина сором'язлива, схильна давати дорогу іншим. Часто виявляється залежною, бере провину на себе, тривожиться щодо своїх можливих помилок. їй властиві тактовність, безмовність, шанобливість, покірність-до повної пасивності.

При високих оцінках людина владна, незалежна, самовпевнена, вперта - аж до агресивності. Вона незалежна в судженнях і поведінці, свій хід думок схильна вважати законом для себе і оточуючих. У конфліктах звинувачує інших, не визнає влади і тиску ззовні, визнає для себе авторитарний стиль керівництва, але й бореться за високий статус; конфліктна, примхлива.

Фактор F – «стриманість – експресивність». При низьких оцінках людина характеризується розсудливістю, обережністю, мовчазністю. Їй властиві схильність все ускладнювати, деяка занепокоєність, песимістичність у сприйнятті дійсності. Турбується про майбутнє, очікує невдач. Оточуючим вона здається нудною, в'ялою і занадто манірною (неприродною).

При високих оцінках людина життєрадісна, імпульсивна, безпечна, весела, говірка. Енергійна, соціальні контакти для неї емоційно значимі. Вона експансивна, щира у стосунках з людьми. Емоційність, динамічність спілкування сприяють тому, що вона часто стає лідером і ентузіастом групової діяльності, вірить в удачу.

У цілому оцінка за цим фактором відображає емоційну забарвленість і динамічність спілкування.

Фактор G – «підвласність почуттям - висока нормативність поведінки». При низьких оцінках людина схильна до мінливості, підвладна впливу випадку і обставин. Не прикладає зусиль для виконання групових вимог і норм. Вона характеризується безпринципністю, неорганізованістю, безвідповідальністю, гнучкими установками щодо соціальних норм. Свобода від впливу норм може призвести до антисоціальної поведінки.

При високих оцінках спостерігається осмислене додержання норм і правил поведінки, наполегливість у досягненні мети, точність, відповідальність, ділова спрямованість.

У цілому фактор визначає, наскільки різні норми і заборони регулюють поведінку і стосунки людини з оточенням.

Фактор H – «нерішучість – сміливість». При низьких оцінках людина сором'язлива, невпевнена у своїх силах, стримана, нерішуча, воліє перебувати в тіні. Вона віддає перевагу не великому товариству, а одній-двом людям, товаришам. Відрізняється підвищеною чутливістю до погроз.

При високих оцінках людині властива соціальна сміливість, активність, готовність мати справу з незнайомими обставинами і людьми. Вона схильна до ризику, тримається вільно, розторможено.

У цілому фактор визначає реактивність на загрозу в соціальних ситуаціях і визначає ступінь активності в соціальних контактах.

Фактор I – «жорстокість – чутливість». При низьких оцінках людині властива мужність, самовпевненість, розсудливість, реалістичність суджень, практичність, деяка жорстокість, суворість, черствість відносно оточуючих.

При високих оцінках спостерігається м'якість, залежність, спрямованість на заступництво, схильність до романтизму, артистичність натури, жіночність, художнє сприйняття світу. Можна говорити про розвинуту здатність до емпатії, співчуття, співпереживання і розуміння інших людей.

Фактор L – «довірливість – підозрілість». При низьких оцінках людина характеризується відвертістю, довірливістю, доброзичливістю щодо інших людей, терпимістю, поступливістю. Вона вільна від заздрощів, легко ладнає з людьми і добре працює в колективі.

При високих оцінках людина ревнива, заздрісна, характеризується підозрілістю, їй властива велика зарозумілість. Її інтереси спрямовані на саму себе, вона зазвичай обережна у своїх вчинках, егоцентрична. У цілому фактор свідчить про емоційне ставлення до людей.

Фактор M – «практичність - розвинута уява». При низьких оцінках людина практична, добросовісна. Орієнтується на зовнішню реальність і додержується загальноприйнятих норм. їй властива деяка обмеженість і зайва уважність до дрібниць.

При високій оцінці можна говорити про розвинуту уяву, орієнтування на свій внутрішній світ, високий творчий потенціал.

Фактор N – «прямолінійність – дипломатичність». При низьких оцінках людині властива прямолінійність, наївність, природність, безпосередність поведінки.

При високих оцінках людина характеризується розважливістю, проникливістю, розумним і сентиментальним підходом до подій і оточуючих людей.

Фактор O – «впевненість у собі – тривожність». При низьких оцінках людина холоднокровна, спокійна, безтурботна, впевнена у собі. При високих оцінках людині властива тривожність, депресивність, вразливість.

Фактор Q1 – «консерватизм – радикалізм». При низьких оцінках людина характеризується консервативністю, стійкістю до традиційних труднощів. Вона знає, у що повинна вірити, і, незважаючи на непереконливість деяких принципів, не шукає нових, із сумнівом ставиться до нових ідей, схильна до моралізаторства і повчань. Не погоджується із змінами і не цікавиться аналітичними й інтелектуальними міркуваннями.

При високих оцінках людина налаштована критично, характеризується наявністю інтелектуальних інтересів, аналітичністю мислення, намагається бути добре поінформованою. Більше схильна до експериментування, спокійно сприймає нові, неусталені, погляди і зміни, не довіряє авторитетам, на віру нічого не сприймає.

Фактор Q2 – «конформність – неконформність». При низьких оцінках людина залежна від групи, слідує за суспільною думкою, воліє і працювати, і приймати рішення разом з іншими людьми, орієнтується на соціальне схвалення. При цьому у неї часто відсутня ініціатива щодо прийняття рішення.

При високій оцінці людина визнає власні рішення, незалежна, прямує вибраним нею шляхом, сама приймає рішення і сама діє. Однак, маючи власну думку, вона не намагається нав'язати її оточуючим.

Не можна казати, що вона не любить людей, вона просто не має потреби в їх підтримці і схваленні.

Фактор Q3 – «низький самоконтроль – високий самоконтроль». При низьких оцінках спостерігається недисциплінованість, внутрішня конфліктність уявлень про себе. Людина не занепокоєна виконанням соціальних потреб.

При високих оцінках - розвинутий самоконтроль, точність виконання соціальних вимог. Людина слідує своєму уявленню про себе, добре контролює свої емоції і поведінку, доводить будь-яку справу до кінця. Їй властиві цілеспрямованість й інтегрованість особистості.

На відміну від соціальної нормативності поведінки (фактор O), цей фактор вимірює рівень внутрішнього контролю поведінки.

Фактор Q4 – «розслаблення – напруженість». При низьких оцінках людині властиві розслабленість, в'ялість, спокій, низька мотивація, лінощі, надмірна задоволеність і незворушливість.

Висока оцінка свідчить про напруженість, фрустрованість, наявність збудження і неспокою. Стан фрустрації, в якому людина перебуває, є результатом підвищеної мотивації. Їй властиве активне незадоволення станом речей.

Фактор MD – «адекватність самооцінки». Чим вище оцінка за цим фактором, тим більшою мірою людині властиво завищувати свої можливості і переоцінювати себе.

Оцінювання і аналіз результатів

Відповіді заносяться у спеціальний опитувальний бланк, а потім обраховуються за допомогою спеціального ключа. Відповідність з ключем відповідей "а" і "с" оцінюється 2 балами, відповідей "в" -1 балом. Виключенням є фактор В - тут будь-яка відповідність відповіді з ключем дає 1 бал. Сума балів за кожною групою запитань дає в результаті значення фактора. Таким чином, максимальна оцінка за кожним фактором - 12 балів, за фактором В - 8 балів, мінімальна - 0 балів.

На основі якісного і кількісного аналізу змісту особистісних факторів і їх взаємозв'язку можуть бути виділені такі блоки факторів:

Інтелектуальні особливості — фактори В, М, Q1

Емоційно-вольові особливості - фактори С, G, I, O, Q3, Q4.

Комунікативні властивості і особливості міжособистісної взаємодії - фактори - F, H, F, E, Q2, N, L.

Симптомо-комплекси

I+D+C афективна поведінка;

E+ схильність до агресії;

G— асоціальна, аморальна поведінка;

J+ схильність до правопорушень групового характеру;

O+Q+C–F схильність до алкоголізації.

E–H–O+ MD– Q2– схильність до конформної поведінки

Бланк відповідей

Фактори	Ваш вибір альтернативних відповідей						
MD	1 a ₂ b ₁ c	18 a b ₁ c ₂	35 ab ₁ c ₂	52 a ₂ b ₁ c	69 a b ₁ c ₂	86 a b ₁ c ₂	103a b ₁ c ₂
A	2 a b ₁ c ₂	19 a ₂ b ₁ c	36 a b ₁ c ₂	53 a ₂ b ₁ c	70 a ₂ b ₁ c ₁	87 a b ₁ c ₂	
B	3 a b ₁ c	20 a b c ₁	37 a b ₁ c	54 a b c ₁	71 a ₁ b c	88 a b c ₁	104a ₁ b c 105ab ₁ c
C	4 a ₂ b ₁ c	21 a ₂ b ₁ c	38 a b ₁ c ₂	55 a ₂ b ₁ c	72 a b ₁ c ₂	89 a b ₁ c ₂	
E	5 a b ₁ c ₂	22 a b ₁ c ₂	39 a ₂ b ₁ c	56 a ₂ b ₁ c	73 a b ₁ c ₂	90 a ₂ b ₁ c	
F	6 a b ₁ c ₂	23 a ₂ b ₁ c	40 a b ₁ c ₂	57 a ₂ b ₁ c	74 a ₂ b ₁ c	91 a b ₁ c ₂	
G	7 a ₂ b ₁ c	24 a b ₁ c ₂	41 a ₂ b ₁ c	58 a b ₁ c ₂	75 a ₂ b ₁ c	92 a b ₁ c ₂	
H	8 a ₂ b ₁ c	25 a b ₁ c ₂	42 a b ₁ c ₂	59 a ₂ b ₁ c	76 a ₂ b ₁ c	93 a b ₁ c ₂	
I	9 a ₂ b ₁ c	26 a ₂ b ₁ c	43 a b ₁ c ₂	60 a ₂ b ₁ c	77 a b ₁ c ₂	94 a b ₁ c ₂	
L	10 a ₂ b ₁ c	27 a b ₁ c ₂	44 a b ₁ c ₂	61 a b ₁ c ₂	78 a ₂ b ₁ c	95 a ₂ b ₁ c	
M	11ab ₁ c ₂	28 a b ₁ c ₂	45 a ₂ b ₁ c	62 a ₂ b ₁ c	79 a ₂ b ₁ c	96 a b ₁ c ₂	
N	12 a b ₁ c ₂	29 a ₂ b ₁ c	46 a ₂ b ₁ c	63 a ₂ b ₁ c	80 a b ₁ c ₂	97 a b ₁ c ₂	
O	13 a b ₁ c ₂	30 a ₂ b ₁ c	47 a b ₁ c ₂	64 a ₂ b ₁ c	81 a b ₁ c ₂	98 a ₂ b ₁ c	
Q ₁	14 a ₂ b ₁ c	31 a ₂ b ₁ c	48 a b ₁ c ₂	65 a b ₁ c ₂	82 a b ₁ c ₂	99 a ₂ b ₁ c	
Q ₂	15 a ₂ b ₁ c	32 a b ₁ c ₂	49 a ₂ b ₁ c	66 a ₂ b ₁ c	83 a b ₁ c ₂	100 ab ₁ c ₂	
Q ₃	16 a ₂ b ₁ c	33 a ₂ b ₁ c	50 a ₂ b ₁ c	67 a b ₁ c ₂	84 a b ₁ c ₂	101 ab ₁ c ₂	
Q ₄	17 a ₂ b ₁ c	34 a b ₁ c ₂	51 a b ₁ c ₂	68 a ₂ b ₁ c	85 a b ₁ c ₂	102 a ₂ b ₁ c	

Отримані, в результаті тестування, бали переводимо по кожному фактору в рівні: при загальній кількості 12 балів: 1–4 низький, 5–8 середній, 9-12 високий рівень, при загальній кількості 14 балів (рівень самооцінки MD): 1-4 занижена самооцінка, 5-9 адекватна самооцінка, 10-14 завищена самооцінка.

Додаток Б

Особистісний опитувальник «Конформність – навіюваність» С.В. Клаучека та В.В. Деларю.

Бланк шкал самооцінки включає інструкцію і 20 питань-суджень.

1. В дитинстві Вас вважали впертою дитиною?
2. Коли в навчальній групі Ви ухвалюєте якесь рішення, Ви будете на стороні більшості?
3. Вам подобається бути оригінальною людиною?
4. Якщо у вашому колективі стає популярною якась певна річ, Ви хочете її також придбати?
5. Ви любите протиставляти свою думку більшості своїх знайомих?
6. Ви не любите надто виряджатись і вважаєте, що одягатися треба як усі?
7. Ви цінуєте людей, які можуть вас підбадьорити, вселити впевненість, заспокоїти?
8. Якщо Вас критикують знайомі, то, напевно, вони мають рацію?
9. Ви вважаєте, що всі правила потрібно виконувати?
10. Чи вважаєте Ви себе недовірливою людиною?
11. При прийнятті якого-небудь рішення Вам потрібна підтримка оточуючих?
12. Ви б завели собі собаку такої ж породи, як у найпопулярнішої людини у вашій групі?
13. Ви б хотіли стати схожими на якогось відомого актора(-ку)?
14. Ви часто вступаєте у конфлікт зі своїми колегами?
15. Ви надаєте перевагу розважатися у звичній дружній компанії?
16. Якщо весь ваш клас несправедливо звинувачує одного з учнів, Ви заступитеся за нього?
17. Ви намагаєтесь поводитися так, щоб не викликати невдоволення оточуючих?
18. Чи багато знайомих є великими авторитетами для Вас?

19. Коли при Вас хтось позіхає, Вам теж часто хочеться позіхнути?

20. Ви вмієте наполягти на своєму і часто цим користуєтеся.

Опрацювання результатів.

За позитивні відповіді питання: №2, 4, 6, 7, 8, 9, 12, 13, 15, 17, 18, 19, ви привласнюєте по одному балу.

Також за негативні відповіді на запитання: №1, 3, 5, 10, 11, 14, 16, 20, ви привласнюєте по одному балу.

Отримані бали підсумовуються та поділяються на три рівні:

слабка конформність: 1-5 балів;

помірна конформність: 6-14 балів;

сильна конформність: 15-20 балів.

Додаток В**Результати анкетування до тренінгового курсу**

Учасник	Частота погодження з думкою більшості	Відчуття тиску групи	Легкість відстоювання власної думки	Впевненість у собі	Частота тривоги в нових соц. ситуаціях	Важливість прийняття оточуючими
1	4	3	4	2	3	4
2	3	3	3	3	2	3
3	3	2	3	2	3	4
4	4	4	4	1	4	3
5	2	2	2	3	1	2
6	3	3	3	2	3	3
7	4	3	4	1	3	4
8	3	2	3	3	2	3
9	2	2	2	4	1	2
10	4	3	4	2	3	4

Результати анкетування після тренінгового курсу

Учасник	Частота погодження з думкою більшості	Відчуття тиску групи	Легкість відстоювання власної думки	Впевненість у собі	Частота тривоги в нових соц. ситуаціях	Важливість прийняття оточуючими
1	2	1	2	4	1	2
2	1	2	1	5	1	1
3	2	1	2	4	2	3
4	3	2	2	3	2	2
5	1	1	1	4	1	1
6	2	1	2	3	1	2
7	1	1	1	4	1	1
8	2	1	2	4	1	2
9	1	1	1	5	1	1
10	2	2	2	3	2	2